

OBZOR

OBRÁZKOVÝ ČASOPIS PRE ZÁBAVU A POUČENIE.

Zodpovedný redaktor:

ANDREJ TRUCHLÝ - SYTNIANSKY.

Roč. VII.

Turč. Sv. Martin, 31. Augusta 1876.

Číslo 8.

Na Lupčianskom zámku.

Poveš od *Antona E. Timko.*

Na čarokrásnom Pohroní, povyš Baňskej Bystrice vypína sa k poľnočnej strane na skalnatom strmom zo západnej strany holom, od poľudnájšej strany lesnatom kopci mocný lupčiansky zámok. Pod ním polohu svoju zaujíma mestečko Slovenská Lupča. Zhradiieb zámku je čarokrásny výhľad dolu Hronom a na kremnický vrch Veľestúr, hore Hronom ale údolím až po samú Čertovicu. Lupčiansky zámok patrila v starších dobách do počtu tých málo zámkov hornieho Uhorska, od ktorých hradieb nepriateľské búre vždy so srdnatosťou posádky a obyvateľov odbíjané bývaly, alebo pod nimi ztroskotané repriatelia svoj hrob nachádzali. Dnešnieho dňa zámok Lupčiansky slabo je obydlený, i podobá sa z väčša viac zrúcanisku, lež tak mocej a skvelej niekdy pevnosti pohronskej.

Na začiatku XVI. stololetia stál Lupčiansky zámok v úplnej svojej krásy sta jasavá hviezda na šumnom Pohroní. Do zámku viedly dve

cesty z protivných strán, obe pred zámočkou bránou spolu sa schádzajúce. Hlavnia brána viedla do rozsiahleho dvoru a do nižších budovísk. V spodňom tomto stavání nachádzala sa „rytiera davorana,“ v ktorej zámočká pánovia hostí svojích prijímali. Pred bránou, ohromne mocnými mrežami opatrenou stávalo viacj menej zbrojnošov pána zo zámku. Druhý dvor nachádzal sa na samom kopci s druhým oddelením zámku. Z dolného dvoru chodilo sa doň po schodoch. V hornom oddiele zámku bolo viacj rozsiahlych izieb, káplnka, obrazareň a hlboká v skale vykresaná studňa. Pri studni bola veľká davorana, pod menom „minciarňa“ známa, lebo v davorane tejto za času Rubigalla peniaze razily.

Pod zámkom križlovaly sa na všetky strany rozsiahle pivnice, podzemné chodby, žalára a temnice. Bol tu i suchý, koňom fahaný mlyn, ktorý v čas obleženia nepriateľského obyvateľom zámku dobrú službu preukazoval. Okolo zámku rozkladala sa po jednej strane kopca lesnatá zahrada a zverienec s obydlenými paroháčmi.

František Zach.

V tom čase, do ktorého táto povest padá, obýval Lupčanský zámok šľachtic Ján Lupčanský¹⁾, šľachetný to sriebrovlasý posiaľ muž, jako neobmezený pán na Pohroní; žil si on tu v utiahnutosti od veľkomestského hlučného života, súc ctený, milovaný od poddanej sebe vidieckej Slovače. Rok za rokom plynul zemanovi nášmu v úplnej spokojnosti. Jeho celá rodina obmedzená bola iba na syna Mikuláša, na jediného to miláčka a otcovskú nádej. Zámocký pán bol vždy v týchto búrlivých časoch verným oddancom uhorského kráľa, od jehož milosti s panstvom svojim závisel. Ján Lupčanský zostal až do smrti svojej verným prívržencom kráľa Ľudovíta II.

Mladý sfa z vody vyrastajúci kvet rodu Lupčanských, syn Mikuláš rástol na hodného junáka, k veľkej radosti a zemianskej pýche otcovej, z nehož hodlal otec vychovať chlubu rodu svojho. Za pestúna, vodiča a vychovateľa syna svojho ustanovil zámocký pán, zkuseného a verného oddanca svojho Martina Blažku, zámockého kastelána.

Blažko cvičieval Mikuláša v rozličných pre zemianskeho synka potrebných umeniach, v strelbe, v šermovaní, v honbe, v jazde a v mravodržaní. Syn nadaný prírodou, ľahko vnímajúcim umom, robil výborné pokroky.

Na spodnom dvore vystavil Blažko sverencovi svojmu Mikulášovi vysokú drevenú rázsochu, na ktorú pripevniac vypchatého jastraba, cvičil učenca svojho v strelbe. Mladý Mikuláš chytil sa s úplnou dychtivosťou do umenia tcho; nezadlho odletela jastrabovi hlava, potom krídlo, až konečne celý jastrab skrz voskrz prestrielaný padol dolu z rázsochy. Otec často prizeral sa na počínanie synovo z okna vyššieho oddielu, a nad pokrokom jeho mával zalúbenie a potechu.

„Ba hej, bude z teba Mikloško, dakedy hodný driečný chlap!“ ozval sa z nenazdajky cudzí hlas za strielajúcim mladíkom.

Mikuláš a učiteľ jeho Blažko obhliadli sa a s podivením zhlíadli troch do dvora vstupujúcich jazdcov.

¹⁾ V archívnych listinách menuje sa: Joannes Liptschey de Liptsch.

Blažko počal čosi hovoriť, ale zahryzol si radšej jazyk medzi zuby.

Mikuláš díval sa na neznámych hostí, žiadnej odpovedi nedajúc.

„Pán z Veľkej Lúče!“ predstavoval po chvíli kastelán Blažko.

„Ten som!“ odpovedal čudného pozoru, hrdzavej tvárnosti jazdec. „Kasteláne, ešte ste nezabudli na moju tvár. Sme zriedkaví hostia v Lupči!“ hovoril ďalej, zkočiac dolu z koňa a spoločníkov svojich k zosadnutiu ponúkajúc. „Či je doma náš pán brat?“ pýtal sa, odovzdávajúc koňa sluhom k opatere.

Kastelán pokynutím hlavy prisvedčil bez ohlásaenia sa.

„Máme trochu na spech, páni bratia!“ prehodil prvý rečník a postupoval so súdruhmi svojimi do malej bráničky, cez ktorú viedly schody na hor.

Kastelán Martin Blažko hodil zkušajúcim pozorom po príchozích a dalo sa na obličajú jeho zpozorovať, že mu je príchod jazdcov týchto nemilý.

„Kto sú tito páni, prečo a z kade prišli?“ dorážal Mikuláš otázkami na svojho učiteľa.

„Nič dobrého jich do zámku nedonieslo!“ odpovedal Martin a pospiesil s Mikulášom do dvorany.

Krásna bola rytierska dvorana v Lupčanskom zámku. Hodbavné čalúny a opony po oknách rozvešané dodávaly jej krásy, a krásu tú doplňovali ešte rady vzácných obrazov, členov rodiny, bohatierov a kráľov uhorských predstavujúce. V zlatom obraze visela na stene podobizňa pozoru hodná. Plešivý stavec s mohutnou bielou bradou a dlhými hustými fúzy, s holou šablou v jednej a s odťatou volovou hlavou v druhej ruke, predstavoval staršieho majiteľa a pána zámku, výhlasného to Rubigalla, tiež i Rothalla zvaného. Obraz predstavoval ten pamätný dej, jako bohatier tento jednou ranou odťal zdivočilému volovi hlavu palošom, keď sa zvieria pri bráne zahrady naň oborilo. Pred obrazom týmto s upretým naň zrakom stál zámocký pán Ján Lupčanský, čakajúc na príchodých hostov. Do dvorany vstúpili traja mužovia.

„Haj, pán brat môj zlatý!“ jasal predný hosť, jako sa nevýslovne tešíme, že vás, pán

brat náš zlatý, nachádzame takéhoto čulého a zdravého.“

„Vitajte,“ prehodil zámocký pán. „Nuž, jaká že vás šťastná náhoda doniesla na Hron?“

„Prichádzame jako poslovia kráľoví!“ riekol Dóci z Velkej Lúče vážnym hlasom, jako sa na poslanca kráľovho svedčilo. „A donášame vám listinu!“

Ján Lupčanský vzal podávaný mu Dóciim list do ruky, pečať praskla, a on oboznamoval sa s obsahom jeho.

Hosti pozorovali dychtively na zámockého pána, ale ani najmenšiu priemenu v ňom tvárnosti jeho nepobadali. Lupčanský prijal vešť chladnokrevne.

„Nech bude tak!“ vyriekol Lupčanský po prečítaní listiny. Ďakujem vám, páni bratia, za službu posolskú; vôľa kráľova mi bola vždy, tak i teraz mi je svätým zákonom. Bárš, páni bratia moji zlatí, šesť krížikov letopočet môj už presahuje, bárš staroba klúči slabé telo: avšak, ďakujem Bohu, že vládzem ešte vysadnúť na koňa, a vládaf dovediem narábať so šablou, keď to požaduje odo mňa môj jasný kráľ!“

„Smutné chýry idú pre nás!“ začal jedon z hostí vyprávať. „Turek s ohromnou silou má úmysel tiahnuť hore ku srdcu krajiny; a ja len lakám sa pred presilou zdívocelých hord Solimanových!“

„Hej, nech že počkajú ti psohlavci, pán brat!“ odvetil mu Dóci, veď mi Uhria tiež nebudeme zaháľať!“

„A my Slováci,“ pretrhol reč Lupčanský, „sme so zajacami v žiadnej rodine! Pôjdeme, páni bratia, pôjdeme i my na Turka!“

Význam radosti a uspokojenia hral na tvárach cudzích hostí.

„Presvedčený ste pán brat,“ hovoril Dóci Lupčianskemu, „že vás jeho milosť pán kráľ rád má! On dojista pozná vašu moc na Hrone, a odhodlanosť vašich chrabrých a statočných vidiečanov, ktorú ste už v bitke neraz preukázali. Na takých vodecov a vojakov môže byť kráľ hrdým!“

„Slováci boli od jakživa najlepšou podporou trónu!“ dodal Lupčanský s povedomím svojej zemianskej hrdosti.

„Môže sa smele kráľ Ludko pustit do boja so Solimanom!“

„Veru sa nezlakneme jeho janičárov!“

„Ale bojme sa falošných zradcov!“ dodal Lupčanský a viedol hostov svojich do vedľajších komnat zámockých.

O malú chvíľu na to stál pred Lupčanským kastelán Blažko. Prišiel pre rozkazy.

„Martine, vieš, prečo prišli tito traja zemaní?“

„Jako bych to mal vedieť? No, domýšlam sa, že pre nič dobrého!“

„Čo si myslíš?“

„Kedykoľvek vidím u nás Dóciho, pána z Velkej Lúče¹⁾, vždy sa mi žľe po žalúdku rozleje.“

„Čo hovoríš! Veď je Dóci od dávnych dób môj verný priateľ!“

„Červení ľudia nezvykli nikdy byť opravdu vernými. Mám dost zkušenosti.“

„Mám kráľov list v ruke. Volá ma k faženíu proti Turkom do krajiny sa ženúcim. A musím ísť narábať so šablou na moje staré dni. Preto počuj môj rozkaz. Pošli priam behúňov na Horehronie až hore na ‚Handle.‘ Každá väčšia dedina môjho panstva nech behom sedem dní vystanoví desať chlapov na koňoch, menšie ale dedinky po päť. Za jedon týždeň odídeme do Budína. Všetkých mojich do boja súcich chlapov nech bude okolo dvesto. Potom, Martinko môj, prichystaj dostatočné množstvo potravy a vína pre bojovníkov. Andrejovi Výhoňovi, kapitáňovi z Lupče, povedz o mojom rozkaze, i prikáž mu, aby hneď dal brúsiť šable a moju zámockú zbrojnicu do dobrého stavu uviedol.“

Kastelán Blažko stál tu ticho so sklúčenou hlavou do zeme, tak jako by rozkazy pánove ani nebol počul.

„Čo si taký zadumený?“ tázal sa Lupčanský kastelána.

„Ozaj, pane môj,“ odpovedal so skormúčeným hlasom Blažko, „ozaj, počúvate tých zradcov vašej krvi?“

Neubližuj statočným zemanom! Vari by sa ti to páčilo, žebych zostal doma sedieť,

¹⁾ V listinách archívnych stojí: Dóczy comes de Nagy Luche.

keď druhí veľikáši uhorskí krev a životy svoje obetovať idú za blaho vlasti, za trón kráľa a vieru svoju? Ty bys to chytró vykázal! Čože by na to povedali zemanía? Že som dáka bojazlivá baba, alebo tajný nepriateľ kráľov!“

„Hoj, tuším zlé príhody! Bože odvráť jich!“ vzdychal kastelán.

„Naposledok sa zblázniš, Martin môj!“ dodal Ján Lupčanský a pospiešil za svojimi hostmi.

„Buď si teda!“ mrzel sa samotný kastelán Blažko, „keď pôjde môj pán, pôjdem i ja. A všetku moju silu a obozretnosť vynaložím, aby sa nechtyl do pasce, ktorú mu chystá ten červeno-bradáč. Ha! Dóci, ten, ten... zrada blyští sa mu v očiach. Nie ja, lež môj pán potratil rozum, keď verí tým zemančokom. Či je pochod do Budína nie pasca preň? Ja to aspoň šípim! A mladé nezkušené decko Mikuláš, čo si potom počne?“

So smutným a starostlým plným obličajom opustil starý kastelán Martin dvoranu lupčanských pánov, aby vydal sverené mu rozkazy.

Ďaleko do noci trvala na to na lupčanskom zámku hlučná hostina.

II.

Svitol krásny, jasný deň.

Na Lupčianskom zámku pohybovalo sa všetko jako pred nastávajúcim sviatkom. Na krajných baštách vyložená zástava svedčila o nejakom mimoriadnom stave; ona bola znakom, že zámocký pán potiahne do boja. K pochodu do boja za vlasť, národ a vieru robily sa v zámku dostatočné prípravy. Cestami do zámku vedúcimi bolo vídať v spešnom behu tlupy jazdcov. Otvorenou bránou do spodnieho oddelenia zámku samí prví vovlivali sa najbližší poddaní zámockého pána Selčaniho pod vedením desiatnika Martina Kunovie. Bola to radosť poďívať sa na šuhajcov týchto, vystrojených, jako na svatbu. Nevelký klobúčik, podperený jedlinou z „Dúbravy“, biela jako snah kabanica s červenými ciframi, súkenné nohavice, opasok so štyrmi prackami, krpce nové a v ruke ostré šable.

Kapitán Ondrej Vyhoň očakával prichádzich.

„Kolko že vás je?“ pýtal sa desiatnika.

„Všetci sme!“ odpovedal Kuno a počal chlapov svojích menovať: „Chýrečný, Caban, Puškár, Vajda, Žitko, Krahulec, Hajko, Petko, Výštrk atď.

Za nimi vchádzali do brány statní vidiečania Predajňanci. Na čele jazdcov jazdil na peknom vranom žrebcevi mladý Pejko. Jakonáhle zočil kapitán tohoto mladého šuhajca, zavolał naňho.

„Jozko, krstný môj!“ nuž a či i ty ideš s nami?

„Veru idem, na miesto staručkého otca. Otec môj posielala ma s vami a pri odchode riekol mi: Syn môj, dones z tej vojny dalkoľko tureckých hláv na ukážku a nepridz mi domov iba jako zeman.“

O malú chvíľu dohnali sa od hora opäť zruční Valaštania. Jano Korunka postavil si svojich ľudí do radu a čakal na kapitána. Tento dal sa nezadlho vidieť pri nich.

„No, či ste i vy už tu?“ položil otázku na plecnatých Horehroncov.

„Tu sme, pán Andrej!“ hlásil Trangoš, „a veru sme zaslúžili po pohárikú; z Valaskej ideme o smáde!“

Konečne v najväčšej tlupe dorazili do zámku Handelci z Čierneho Hronca.

„Pomali chlapi, nepretekajte sa!“ volal na nich desiatnik Matej Medveď od Medveďov.

Handelci boli jadrom celej tlupy Jána Lupčanského, chlapi mohutnejší jedon od druhého, štihlí, jako tie veporské jedlice, v malebnom svojom kroji so širokými širákami.

„Audek!“ oslovil Maco Medveď kastelána zámockého, „ta že nám už ukážte toho Turka, čo sa máme s nim pasovať, kým sme pri chuti, a bohu prisahám, do večera rozmlátime ho na kašu!“

Všetci vidiečania na koňoch, ktorí mali s Jánom Lupčanským tiahnuť dolu ku Budínu a potom proti Turkovi, rozostavení boli na spodnom dvore do kola, a medzi nimi ukázal sa o nedlho zámocký pán so šablou pri boku a perom podpereným kalpakom!

„Pozor!“ zvolal Kuno, vidiac pána svojho prichádzať.

Ján Lupčanský vstúpil do prosred koleša a počal po utíšení sa jazdcov nasledovne hovoriť:

„Ťažké a búrlivé mračná počínajú sa zahahovať nad našou milou vlastou, Uhorskou krajinou. Z mračien býva búrka a často bijú hromy. Pod mračnami tými rozumiem divokého a krvežíznivého, hlavného nepriateľa nášeho Turka, ktorý, jako nám chýry idú, postupuje už hore od Belehradu a tiahne ku srdcu krajiny staroslávneho Budína. Vlast je v nebezpečenstve podmanenia a ľud je v nejistote svojho imania a životov! Náš jasný kráľ, Eudovít II., vyzýva všetkých obyvateľov svojej krajiny ku obrane nie len svojho trónu a vlasti, ale i kresťanských národov. Vyzýva i nás Horehroncov. Nuž a my pohronská Slovač či počúvame hlasu kráľovho? Oj áno! Veď Slováci boli vždy ochotní brániť svoju vlasť a kráľa pred kadejakými nepriateľmi! Bratia moji, povolal som vás k sebe, abych vás viedol, ku kráľovi! Bratia moji, ideme do svätého boja proti psohlavcovi Turkovi, ideme bojovať za vlasť, národ a vieru! A dá Bôh, že vrátíme sa domov čo vífazi! Ja vás povediem, ačkoľvek som stavec nevládný; no ešte viem narábať s rukoväťou mojej šable. Rozlúčime sa s našim milým Pohroním, aby alebo zvíťazili sme nad nepriateľom, alebo aby sme krev našu vyliali za to najsvätejšie, čo na zemi máme. Pán Bôh nám pomáhaj! V Božom mene, chystajte sa k pochodu!“

Pri týchto slovách Jána Lupčanského iskrily sa oči Handelčanov, hotových bárs-kedy do potýkania. Vedeli to všetci okolití susedia, čo to znamená upadnúť do ruky obrovského Handelčana, a že kto mu raz pod päšť príde, odíde len s rozmrvenými kostami.

„Kastelán!“ zvolal zámočný pán na obdelač stojáceho Martina Blažku, „opatri mojich ľudí, nech sa rozveselia, Bôh zná, či nie poslední raz na Pohroní!“

Potom utiahol sa Lupčanský do vniutra s nektorými zemanmi.

Medzi jazdcov vstúpil územčistý chlapík Priechoďan Ďuro Bleha, umelý gajdoš a bača z panského salaša. Vzal pískor gajdi do úst, zpusťil huk a počal tak majstrovne preberať

na svojom dúchacom nástroji, že to bolo až k podiveniu.

„Bleha, zahraj nám valaštiansku,“ volali šuhajci skákajúci dolu z koní. Na preteky rozkazovali si; no gajdoš bol taký umelec, že zo všetkých piesni vedel uliat jednu a tak každému vyhovel. Krepčili, vyskakovali, hajduchovali tu Horehronci jako posadlí. Z pivnice dal vyvaliť kastelán sudy a za celé kotly mäsa rozdeliť medzi hladnú čeliadku. A ešte len potom, keď nápoj rozihral žilky Horehroncov, bolo na dvore Lupčanského zámku veselo.

Noc prešla chytro pri tejto veselosti.

Včasne ráno, vyrútilo sa z brány Lupčanského zámku vyše dvesto vidieckych šuhajov na koňoch, majúc v čele zemana Jána Lupčanského, smerom ku Bystrici. Šuhajci spievali veselú pieseň a keď dojazdili na vršok nize Lupče, obrátiac kone svoje, postali na chvíľku, dajúc s Bohom drahému domovu.

„Napred, do Budína!“ riekol kapitán a popustil koňovi úzdu ku spešnému behu.

III.

Zem triasla sa v starom Budíne, sídle to uhorských kráľov, pod kopytami koní bo-drých jazdcov, ktorí zo dňa na deň viac a viac dochádzali zo severných strán Uhorska. Dupotali vrané koníky ozbrojencov Jána Lupčanského a iskry frkaly zpod jich podkôv. Doraziac po dvojtyždňovej chôdzi pán Lupčanského zámku do hlavného mesta, v ktorom sa cieľom držania snemu i sám mladistvý kráľ Ludovít zdržoval, pobral sa hneď po svojom príchode do palácu kráľovského, aby učinil panovníkovi slušnú poklonu. Šedivý stavec Ján z Lupče s výrazom bujarosti mladistvej na obličaji vstúpil do komnaty, v ktorej kráľ obklopený kvetom zemanstva uhorského výsluchy dával. Stavec poklonil sa hlboko pred svojim kráľom.

„Pánovia!“ zvolal kráľ trochu podivený, či „vidíte tu pred sebou Jána Lupčanského? Domnievame sa, že ho pozdraviť môžeme, jako svojho spojenca a verného privrženca!“

„Milost kráľovská asnaď pochybovala o mojej vernosti?“ pýtal sa zadivený stavec.

„Pán brat, boli ste nám v inom svetle predstavený.“

„Či sa mám ospravedlňovať z nevernosti oproti jasnosti kráľovskej?“

„My sme o vašej vernosti,“ hovoril kráľ, „boli vždy úplne presvedčení a hľa nekľamali sme sa, vidiac i v tento čas pohronského šľachtica na našej strane. Pomlúvači vaši dostanú zaslúžený trest!“

Kráľ kývol rukou a iný zeman, na ktorom bol rad, predstavil sa kráľovi.

Keď sa Blažko o tomto rozhovore dozvedel, predstúpil pred Lupčanského a pustil sa s ním do reči.

„Či viete, pane môj, kto vás pred kráľom z nevernosti očeril?“

„Dáky podlizačský zeman!“ odpovedal Lupčanský.

„Či vám mám vyzradiť jeho meno? Ani do malého prsta sa neuhryznem, keď poviem, že to nikto inší nebol, jako . . .“

„Presvedčený si Martine? Chráň sa ublížiť zemanovi na jeho dobrom mene!“

„Dóci z Velkej Lúče! Vášho rodu úhlavní nepriateľ!“ zvolal Blažko.

Otvorily sa dvere a spomínaný vstúpil do svetlice.

„Spomínate ma, pán brat,“ usmieval sa Dóci, opovržlivý zrak na kastelána hodiac. „Vlk za dvermi a o ňom reč!“ rehotal sa červený bradáč, úlisne tisnúc ruku Lupčanskému.

Martin opustil dvoranu. Medzi Lupčanským a Dóciom vyvinula sa bez všetkých svedkov vyše hodiny trvajúca rozhovorka; o obsahu jej nezvedel sa ani bystrozraký kastelán.

Tajná predtucha a obava pred osudom svojego panstva zdala sa pri vernom kastelánovi zo dňa na deň rásť a nie miznúť; a to bolo príčinou, že Blažko stopoval každý krok, každé jednanie svojho pána a zdánlivého nepriateľa jeho Dóciho.

Hlučný veľkomestský život pretrhol ruck a hluk válečný. Náhly chýr, že Turci hrnú sa do krajiny, zbúril myseľ starého i mladého, Turci vybojujúc poznovu Belehrad prestúpili cez Dunaj a uhorský kráľ nemohol ďalej sedieť pokojne v Budíne. Hlavní voj-

vodca Štefan Báthory sriadoval broje a postavil sa do hotovizne.

Istého dňa oslovil Ján Lupčanský svojho kastelána Blažka:

„Martin, verný priateľ môj! O niekoľko dní potiahnem u boku kráľovho do boja proti Turkovi; ty s Mikloškom, synom mojím odťahneš opäť domov do Lupče. Decko nemôžem sebou brať do ohňa! Moje panstvo budeš spravovať. Zariad si dobrý poriadok, aby, dá-li Bôh, že sa šťastne navrátim, všetko v poriadku som našiel.“

„A jestli že padnete v boji?“

„Martin môj!“ dohovárал mu šľachtic, „neboj že sa, neboj o mňa viacej jako treba! Bôh bude so mnou!“

„A čo počnem s vašim neplnoletým synom?“

„Môjho Mikloška vychovávaj za driecneho zemana, aby bol hoden otcovho mena! Odídeš z Budína s dvoma sluhami. Ostatní zostanú u mňa. V čas mojej neprítomnosti dobre stráž zámok a s poddanými nakladaj mierne a spravodlivo! Pozdrav Lupčanov!“

„Viacej snad nevidíte Lupču!“ zašeptal starý verný sluha pánov z Lupče.

V určitý deň stúpал Blažko s Mikulášom opäť do svojej domoviny a nezastali nikde, až kým nezatvorila sa za nimi brána Lupčanského zámku.

Semeno nepokoja a búrok ešte pod Vladislavom kráľom po krajine roztrúsené počalo teraz ohromnou silou pučiť a vyrastať v mohutný strom. Turci čast po časti, stolicu za stolicou zaujímali do svojej moci. Sultan Sulejman, najmocnejší to panovník svojho času na východe, zajmúc Belehrad a viacej mocných zámkov na Dunaji, postupoval hore ku srdcu krajiny, k staroslavnému Budínu.

I Uhria stáli v šikoch a nezaháľali prietrz urobiť postupom divokého Turka. Verní oddanci kráľovi, medzi ktorými zeman Lupčanský nie poslednie miesto zaujímal, shukli sa vókol kráľa, na čelo vojska jazdiaceho a hnuli sa oproti nepriateľovi.

Dňa 29. augusta 1526 svedená bola nešťastná bitka u Moháča. Bola to hrozná katastrofa pre zbraň uhorskú . . .

Načo opisovať tento smutný dej histórie uhorskej, v ktorom zhylnul kvet zemanstva a ľudu?!

Len málo obrancov kráľa pod vedením Báthoryho ušli záhube; ostatní našli hrob svoj na brehoch Dunaja. I sám kráľ dal sa na útek, obranci jeho tureckej presile odolaf nemohli

Na rozsiahlej rovine, zároveň s vetrom uhánali tri vranné kone so svojima jazdcami. Tlupa tureckých jazdcov nahánala jich v zá-
pätí. —

„Môj vraník oslabuje!“ preriekol naj-
mladší z nich a dal koňovi ostrohu.

„Aby len za hodinu vytrval a sme za-
chránení!“ odpovedal starší jazdec.

Vyzdvihol sa náramne tuhý vetor, be-
riaci sebou prach a piesok, podkovami koň-
skými rozmrvený. I tento živel prírodný búril
nad uhorskou vlasťou. Hatení, rozbúreným
orkánom povetrným ani pred seba zierať ne-
mohúci jazdci popustili úzdy svojim konikom
k voľnému behu. A bujné koniky zunované
dlhým namáhavým pochodom kráčali vol-
nejšie. Niejedonkrátie prišlo jazdcom prebro-
diť kaluže a bahná na pobreží Dunaja sa vy-
skytujúce. No prekonalí doposiaľ šťastlive
nehody v cestu sa jim kladúce.

Tu z nenadála, ani nemožno bolo určiť
z ktorej strany padla rana z pušky i zahr-
mela povetím.

Jedon z jazdcov prestrelený kulou svalil
sa z koňa na piesočnatú zem. Horúca krev
kypela z rany na prsach.

Z hrudi mladého súdruha vydral sa zú-
fanlivý vzdych a z oka jeho vyronila sa perla
nad stratou verného svojho oddanca — Jána
Lupčanského

„Pravdu si mal Martin môj!“ šopkal
starý zeman lúčiaci sa so životom. I bolo
po ňom.

Mladý jazdec obrátil koňa svojho v lavo,
aby aspoň živý nepadol prenasledujúcim ho
Turkom do moci a popichnul koníka.

Nekolko tureckých jazdcov pribehlo na
dejisko toto. Ihneď zľiadi obetu strelnej
rany, ležiacu na zemi.

Červený bradatý jazdec skočil z koňa,
i prezeral padlého.

„To je on!“ vyriekol radostne, „za kto-
rým sme pášli! Kto bol však jeho súdruhom
a kam sa obrátil, neznáme!“

Turci prestali prenasledovať uprchlého.
Celkom vysilený koník mladého jazdca do-
behol, ztratiac smer, do sradu morastí na
brehu Dunaja. Vidiac nebezpečnú hlbku mo-
čiaru, cúfnul koňa svojho a povzbudzoval
ho ku skoku, ponad močarinu.

Vysilený vraník ostatniu silu zoberúc do
vedna bodnutý ostrohou skočil nešťastlive.

Klesol do sradu hlbkej morasti a strhol
i jazdca pod seba.

Kalná voda zavrela sa nad oboma

Ozbrojenci Štefana Báthoryho hľadali
z boja bez stopy zmiznuvšieho kráľa Lu-
dovíta II.

Daromné bolo jich namáhanie.

O dva mesiace neskôr loviaci rybári
našli v jednom z moháčskych bahien mrtvolu
a podľa odznakov kráľovských poznalo sa, že
bezdušné toto telo bolo Ludevíta II., kráľa
uhorského, padnuvšieho v bahno na úteku
pred víťaziacimi Turkami

IV.

Z ozbrojencov pri Moháči zpadnuvšieho
Pána Lupčanského vrátili sa na Pohronie
len nepatrné zbytky.

Šuhajci navracali sa bosí, otrhaní a vy-
hladovalí, aby smutnú vešť o zahynutí zá-
mockého pána doniesli jeho dedičovi. Na
Lupčanskom zámku panoval veľiký a hlboký
žiaľ a smútok za dobrým pánom. Martin
Blažko bol zadumený a syn nad stratou mi-
lého otca zdal sa nebyť k uspokojeniu. Šest-
násť roční syn Mikuláš stal sa teraz dedičom
zámku. Jako obráni dedičstvo svoje slabé
decko pred vyhladovelými vlkmi, ktoré mocný
otec jeho zťažka udržať mohol?!

Smrť a zahynutie Jána Lupčanského
chytro rozniesla sa po Horehroní. Táto vešť
postavila i pána Dóciho na nohy. Nezadlho
dal sa vidieť na zámku a presvedčoval syna
o zarmútku a bóle srdca, ktorý nad stratou
priateľa cítil. No, pretvaroval sa! Kastelán
Martin bolastne trpel tieto pretvácky a tým
viac kormútilo to vedomie, že nezkúsený Mi-
kuláš dáva sluchu jalovým rečiam Dóciho.

„Pán brat, boli ste nám v inom svetle predstavený.“

„Či sa mám ospravedľovať z nevernosti oproti jasnosti kráľovskej?“

„My sme o vašej vernosti,“ hovoril kráľ, „boli vždy úplne presvedčení a hľa neklamali sme sa, vidiac i v tento čas pohronského šľachtica na našej strane. Pomlúvači vaši dostanú zaslúžený trest!“

Kráľ kývol rukou a iný zeman, na ktorom bol rad, predstavil sa kráľovi.

Keď sa Blažko o tomto rozhovore dozvedel, predstúpil pred Lupčanského a pustil sa s ním do reči.

„Či viete, pane môj, kto vás pred kráľom z nevernosti očernil?“

„Dáky podlizačský zeman!“ odpovedal Lupčanský.

„Či vám mám vyzradiť jeho meno? Ani do malého prsta sa neuhryzmem, keď poviem, že to nikto inší nebol, jako...“

„Presvedčený si Martine? Chráň sa ublížiť zemanovi na jeho dobrom mene!“

„Dóci z Velkej Lúče! Vášho rodu úhlavní nepriateľ!“ zvolal Blažko.

Otvorily sa dvere a spomínaný vstúpil do svetlice.

„Spomínate ma, pán brat,“ usmieval sa Dóci, opovrhlivý zrak na kastelána hodiac. „Vlk za dvermi a o ňom reč!“ rehotal sa červený bradáč, úlisne tiskúc ruku Lupčanskému.

Martin opustil dvoranu. Medzi Lupčanským a Dóci vyvinula sa bez všetkých svedkov vyše hodiny trvajúca rozhovorka; o obsahu jej nezvedel sa ani bystrozraký kastelán.

Tajná predtucha a obava pred osudom svojego panstva zdala sa pri vernom kastelánovi zo dňa na deň rásť a nie miznúť; a to bolo príčinou, že Blažko stopoval každý krok, každé jednanie svojho pána a zdánlivého nepriateľa jeho Dóciho.

Hlučný veľkomestský život pretrhol ruch a hluk válečný. Náhly chýr, že Turci hrnú sa do krajiny, zbúril myseľ starého i mladého, Turci vybojujúc poznovu Belehrad prestúpili cez Dunaj a uhorský kráľ nemohol ďalej sedieť pokojne v Budíne. Hlavní voj-

vodca Štefan Báthory sriaďoval broje a postavil sa do hotovizne.

Istého dňa oslovil Ján Lupčanský svojho kastelána Blažka:

„Martin, verný priateľ môj! O niekoľko dní potiahnem u boku kráľovho do boja proti Turkovi; ty s Mikloškom, synom mojím odťahneš opäť domov do Lupče. Decko nemôžem sebou brať do ohňa! Moje panstvo budeš spravovať. Zariad si dobrý poriadok, aby, dá-li Bôh, že sa šťastne navrátim, všetko v poriadku som našiel.“

„A jestli že padnete v boji?“

„Martin môj!“ dohovárал mu šľachtic, „neboj že sa, neboj o mňa viac ako treba! Bôh bude so mnou!“

„A čo počnem s vašim nepľnoletým synom?“

„Môjho Mikloška vychovávajú za drieného zemana, aby bol hoden otcovho mena! Odídeš z Budína s dvoma sluhami. Ostatní zostanú u mňa. V čas mojej neprítomnosti dobre stráž zámok a s poddanými nakladaj mierne a spravodlivo! Pozdrav Lupčanov!“

„Viac než sa nevidíte Lupču!“ zašeptal starý verný sluha pánov z Lupče.

V určitý deň stúpал Blažko s Mikulášom opäť do svojej domoviny a nezastali nikde, až kým nezatvorila sa za nimi brána Lupčanského zámku.

Semenom nepokoja a búrok ešte pod Vladislavom kráľom po krajine roztrúsené počalo teraz ohromnou silou pučiť a vyrastať v mohutný strom. Turci časť po časti, stolicu za stolicou zaujímali do svojej moci. Sultan Sulejman, najmocnejší to panovník svojho času na východe, zajmúc Belehrad a viac než mocných zámokov na Dunaji, postupoval hore ku srdcu krajiny, k staroslavnému Budínu.

I Uhria stáli v šikoch a nezaháľali prietž urobiť postupom divokého Turka. Verní oddanci kráľovi, medzi ktorými zeman Lupčanský nie poslednie miesto zaujímal, shukli sa vokol kráľa, na čelo vojska jazdiaceho a hmlili sa oproti nepriateľovi.

Dňa 29. augusta 1526 svedená bola nešťastná bitka u Moháča. Bola to hrozná katastrofa pre zbraň uhorskú...

Načo opisovať tento smutný dej historie uhorskej, v ktorom zhylnul kvet zemianstva a ľudu?!

Len málo obrancov kráľa pod vedením Báthoryho ušli záhube; ostatní našli hrob svoj na brehoch Dunaja. I sám kráľ dal sa na útek, obranci jeho tureckej presile odolaf nemohli

Na rozsiahlej rovine, zároveň s vetrom uhánali tri vranné kone so svojima jazdcami. Tlupa tureckých jazdcov nahánala jich v zá-
pätí. —

„Môj vraník oslabuje!“ preriekol naj-
mladší z nich a dal koňovi ostrohu.

„Aby len za hodinu vytrval a sme za-
chránení!“ odpovedal starší jazdec.

Vyzdvihol sa náramne tuhý vetor, be-
rúci sebou prach a piesok, podkovami koň-
skými rozmrvený. I tento živel prírodný búril
nad uhorskou vlasťou. Hatení, rozbuřeným
orkánom povetrným ani pred seba zierať ne-
mohúci jazdci popustili úzdy svojim koníkom
k voľnému behu. A bujné koniky zunované
dlhým namáhavým pochodom kráčali vol-
nejšie. Niejedonkrát prišlo jazdcem prebro-
diť kaluže a bahná na pobreží Dunaja sa vy-
skytujúce. No prekonali doposiaľ šťastlivo
nehody v cestu sa jim kladúce.

Tu z nenadála, ani nemožno bolo určiť
z ktorej strany padla rana z pušky i zahr-
mela povetrím.

Jedon z jazdcov prestrelený kuľou svalil
sa z koňa na piesočnatú zem. Horúca krev
kypela z rany na prsach.

Z hrudi mladého súdruha vydral sa zú-
fanlivý vzdych a z oka jeho vyronila sa perla
nad stratou verného svojho oddanca — Jána
Lupčanského

„Pravdu si mal Martin môj!“ šopkal
starý zeman lúčiaci sa so životom. I bolo
po ňom.

Mladý jazdec obrátil koňa svojho v lavo,
aby aspoň živý nepadol prenasledujúcim ho
Turkom do moci a popíchnul koníka.

Nekolko tureckých jazdcov pribehlo na
dejisko toto. Ihneď zľiadiť obeť strelnej
rany, ležiacu na zemi.

Červený bradatý jazdec skočil z koňa,
i prezeral padlého.

„To je on!“ vyriekol radostne, „za kto-
rým sme pášli! Kto bol však jeho súdruhom
a kam sa obrátil, neznáme!“

Turci prestali prenasledovať uprchlého.
Celkom vysilený koník mladého jazdca do-
behol, ztratiac smer, do sredu morastí na
brehu Dunaja. Vidiac nebezpečnú hlbku mo-
čiara, cúfnul koňa svojho a povzbudzoval
ho ku skoku, ponad močarinu.

Vysilený vraník ostatniu silu zoberúc do
vedna bodnutý ostrohou skočil nešťastlivo.

Klesol do sredu hlbkej morastí a strhol
i jazdca pod seba.

Kalná voda zavrela sa nad oboma . . .

Ozbrojenci Štefana Báthoryho hľadali
z boja bez stopy zmiznuvšieho kráľa Lu-
dovíta II.

Daromné bolo jich namáhanie.

O dva mesiace neskôr loviaci rybári
našli v jednom z moháčskych bahien mrtvolu
a podľa odznakov kráľovských poznalo sa, že
bezdušné toto telo bolo Ludevíta II., kráľa
uhorského, padnuvšieho v bahno na úteku
pred vífaziacimi Turkami . . .

IV.

Z ozbrojencov pri Moháci zpadnuvšieho
Pána Lupčanského vrátili sa na Pohronie
len nepatrné zbytky.

Šuhajci navracali sa bosí, otrhaní a vy-
hladovelí, aby smutnú vest o zahynutí zá-
mockého pána doniesli jeho dedičovi. Na
Lupčanskom zámku panoval veľiký a hlboký
žiaľ a smútok za dobrým pánom. Martin
Blažko bol zadumený a syn nad stratou mi-
lého otca zdal sa nebyť k uspokojeniu. Šest-
násť roční syn Mikuláš stal sa teraz dedičom
zámku. Jako obráni dedičstvo svoje slabé
decko pred vyhladovelými vlkmi, ktoré mocný
otec jeho zľazka udržať mohol?!

Smrť a zahynutie Jána Lupčanského
chytro rozniesla sa po Horehroní. Táto vest
postavila i pána Dóciho na nohy. Nezadlho
dal sa vidieť na zámku a presvedčoval syna
o zarmútku a bôle srdca, ktorý nad stratou
priateľa cítil. No, pretvaroval sa! Kastelán
Martin bolastne trpěl tieto pretvárky a tým
viac kormútilo to vedomie, že nezkúsený Mi-
kuláš dáva sluchu jalovým rečiam Dóciho.

Kastelán nedomnieval sa na darmo, on Dóciemu neubližoval bez príčiny. Pohládne na plán, ktorý rozvinul si Dóci, k snadnejšiemu obdržaniu Lupčanského zámku a k nemu patriaceho panstva.

Krásno a rozsiahlo bolo v ten čas Lupčanské panstvo na Pohroní! Rozprestieralo sa od B. Bystrice až po samé Brezno z oboch strán Hrona. Šíre hory, lúky, poľany, úrodné polia, dediny, byly jeho majetkom. Za panstvom týmto bažil Dóci, i ustanovil jakýmkoľvek spôsobom vyhubiť pravých jeho majiteľov. I bral pri tom zástoj priateľa Lupčanského. K dosaženiu cieľu použil viacej prostriedkov. Predne očernil z nevernosti Jána Lupčanského u kráľa, aby tým spôsobom vyľákaval ho zo zámku a zaplietol do boja, v ktorom o jeho bezživobytie sa tiež postaral. Teraz so slabým synom nastávala mu iba hračka. Jediný v ceste stojáci kameň bol mu kastelán Blažko, vychovávateľ Mikulášov.

Návštevy Dóciho opakovali sa častejšie na zámku a i sám Mikuláš odchádzaval zhusta s cudzími zemanmi na dlhší čas z domova. Martin povážlivo krútil hlavou nad počínaním mladého zemana.

I podarilo sa Blažkovi presvedčiť Mikuláša a zlom úmysle pána z V. Lúče, a to povedlo sa mu len preto, že medzi dedičom a Dóciem strhla sa nemalá hádka.

Dóci upamätal Mikuláša na tú okolnosť, jako jeho nebožský otec kulou tureckou zronený v okamžení bližiacej sa smrti odporučil syna svojho Dóciemu do opatery. Martin protivil sa tomu dodávajúc, že pri líčení sa so starým pánom pred bitkou v Budíne jemu pod ochranu a spravovanie syna a podanstvo odporučil. Tu mal Mikuláš dosť príležitosti nahliadnúť do čiernych plánov Dóciho, ktorý s ním nič dobrého nesmyšľal. Mikuláš postavil sa Dóciemu na odpor i neuznával ho za svojho ochranca. A to bola príčina rozdvenia sa s Dóciem, ktorý teraz verejným nepriateľom Mikulášovi zostal. Martin radoval sa v duchu, že náhoda dala podnet k rozkmotreniu sa dediča zámku s ohavným Dóciem. Tento nedal sa, ~~keď videl~~ na zámku, a pokoj panoval v Lupči skoro za úplný rok.

Po nešťastnej bitke u Moháča zaujal sultán Sulejman väčšiu časť Uhorska. Plienil mestá, páli dediny a mnoho tisíce ľudu odvádzal do zajatia. Čaty Turkov robily časté výlety i na hornie kraje Slovenska, drancujú a odvádzajú mnohých do otroctva. Turci pokročili až na Pohronie, od jich nápadov ohrozené byly i mestečká Pojniky a Lubietová.

Bola jasná jaseňná noc.

Na Lupčanskom zámku panuje ticho jako v hrobe. Radovánky a plesy dávno z neho pominuly sa. Kastelán Blažko, teraz už dôverník Mikulášov, nemohol spať. Sediac u okna južnej bašty, díval sa dolu Hronom do dialky. Zo spodnieho oddelenia zámku daly sa očuť veselé piesne zámočeky čeliadky, meškajúcej pri krbkách mädoiviny. Kastelánove bystré ucho zpozorovalo odrazu jakýsi temný podzemný ruch, jakoby od kopyt koní pochádzajúci dupot. Zkúmal a slúchal bystrejšie. A hluk ten zdal sa vždy viac blížif ku zámku.

I zjavila sa horou jasná žiara na oblohe a stĺp ten jasný osvietil celé nebesia. Zámok žiaril sa v tom svetle. Horely blízke Pojniky, drancované hordou tureckou. Pri žiare výdatnejšej nad svetlo mesačné bolo teraz vidieť, že hore oboma cestami na zámok ženú sa tlupy ozbrojencov a dľa obleku zreteľne vidieť sa dalo, že sú to hordy turecké. O malú chvíľku prebudil obyvateľov zámku z nočného sna, divý krik zo všetkých strán, rana padala za ranou, paloše Turkov blyskaly sa pri svetle mesačnom, a Turkov vždy viac príbyvalo. V zámku nebolo v tento čas ani pomyslenie na odboj. Olovený dážď zahrmel na krov Lupčanského zámku, pod sekerami pukaly mocné zámoeské brány a divý hluk dobývateľov rozliehal sa v pustote nočnej strašne, hrozne!

Pred zámočkou bránou zavznal známy kastelánovi hlas.

„Dóci z Velkej Lúče!“ zkríkol kastelán, zalomiac rukami a odstránil sa od okna. Vnišiel do ložnice Mikulášovej. Dedič Lupče už vtedy dávno nespál, keď Martin vstúpil do jeho ložnice.

„Turci pod vodcovstvom Dóciho dobývajú hrad!“ oznamoval verný sluha Lupčianskych

pánov. „S nami nedobre! Ujdme!“ Bráňme zámok! riekol rozospalý mladík. „Brány a bašty zámku sú prepevné!“

Brány sú už von z čapov!“ oznamoval kastelán.

I zaslúchli oba rinkot zbroje v dolnom dvore.

„Ujdime! Na odpor nieto myšlienky! Za mnou Mikloš!“ riekol kastelán, tahajúc mládenca za sebou.

Oba zmyzli z dvorany pri studni.

Brána ležala von z čapov. Čata Turkov v divom neporiadku hrnula sa do zámku Červený bradáč, náčelník hordy, behal jak sdivočilý po dvoranách. Hľadal kohosi. Zámockí vojaci ležali poviazaní na dvore a nejedon z nich zaplatil odpor životom.

Po daromnom hľadaní dediča zámku a komorníka jeho škripal voďca hordy zubami, ale žiadna živá duša v zámku neznala mu dať vývod o náhlom zmiznutí jejich.

Náčelník divočizny tejto bol sám Dóci, ktorý s pomocou tureckou dobyl tej noci zámok Lupčanský a tým činom stal sa neobmezeným pánom jeho.

Tej istej noci k ránu stúpaly dve osoby cez hoľu „Prašivú“ na tú stranu do Liptova. Mladší cestovateľ išiel vopred, za nim o sukovitú palicu podopieral sa kráčajúce shrbený stavec.

„Kam obrátíme teraz naše kroky?“ pýtal sa Mikuláš kastelána, keď práve vynachádzaly sa na hranici liptovskej.

„Na Lykavu!“ odpovedal Blažko. „Majiteľ Lykavského zámku, Horvát Ludovít Pekry, bol vždy úprimným priateľom vášho domu. Ten nás prijme vďačne.“

Ku tomuto vzal Mikuláš Lupčanský svoje útočiste a nezadlho bol mladík od starého priateľa vlúdne a pohostnive prijatý.

Napriek všetkemu kutaniu po zmiznutom Mikulášovi, jakožto zákonitom dedičovi zámku Lupčanského nepošastilo sa Dóciemu stopu jeho odokryť. Nezadlho vyhlásil Mikuláša za mrtvého a usadil sa čo pán na Lupčanskom zámku.

Milo plynuly dni mladému Lupčanskému na Lykave.

Ku Pekrymu schádzalo sa zemanstvo z celého Liptova. Páni bratia zabávali sa veselo, jako sa na uhorských zemanov svedčí. Mikuláš bral podiel pri všetkých hlučných radovánkach, plesoch, poľovačkách: ale bedlivý pozorovateľ badal, že veselost tá hlučná nezajíma jeho srdce. Kedykoľvek vzdialil sa mohol Mikuláš z dvorany zámockej, vždy pospiechal do blízkej, pod hradbami ležiacej zahrady, v ktorej to najkrajšie kvieťa prekvitalo.

Tam na lavičke medzi ružami sedávala Ludmilka, švarná dcérka Pekryho. Hôrňa táto Vila Tatranská celkom okúzliła krásou duše i tela nášho Mikuláša.

Lykavský zámok bol mu drahým, milým úkrytom!

V.

Na úpäti Lupčanského zámku ležala toho času drevená chalupa. Vyvesená na nej chvojka svedčila, že je to krčma.

Za dlhým dreveným stolom sedel starý pocestný muž; na laviči pri ňom stála malá čierna truhielka, sukovitá palica a zaprašená barančia čiapka ležala na stole.

Pocestný občerstvoval sa, čo medzitým pristúpiac ku nemu hostinský, opytoval sa ho:

„Vy ste olejkár, starý otec?“

„Zo Sloviau z Turčanskej stolice!“ odpovedal stavec.

„Dobre, že ste sa tu nadarili; dáme vám zarobiť. Máte mnoho liekov? Viete liečiť kone?“

„Jakoby nie,“ odpovedal olejkár, „od pädesiat rokov zprevádzam toto remeslo.“

„Nášmu pánovi zo zámku prechorel tej noci najparádnejší kôň, ktorého vraj dostal do daru od cisára; parom vie, čo sa mu mohlo stať?“

„A koho že tu máte v zámku teraz za pána?“ opytoval sa olejkár.

„Neznáte? Jaj, pravda, veď ste vy cudzí človek,“ prehodil pološeptom krčmár. „Máme tu od jednoho času nového pána v zámku . . .“

„Dávno je tu?“

„Asi od roku, môj zlatý starý otec! A škoda na stokrát nášho starého pána, pán Bôh daj mu radosť večnú; to nám bol všetkým dobrý otec . . . ale môj bože . . . tento . . .!“

Krčmár prestal rozprávať, lebo práve v ten čas vchádzali do krčmy panskí paholci.

„Tu si Mišo!“ obrátil sa ku kočišovi zámockému krčmár. „Dobre že si prišiel; či vám je tomu koňovi už lepšie?“

„Paroma! Bude mu lepšie, keď ho cigáni vykurujú. Škoda koňa! Čert vie, či má koliku, či sa zmyslí! Smädný som jako pes; nalejte mi!“

„Tento starý otec, od remesla olejkár, vylieča vám toho tátoša,“ povedal krčmár, ukazujúc na olejkára za stolom.

„Ba čo? Tak môžete ísť rovno so mnou do zámku.“

Krčmár nalial nápoj a postavil krčah pred pohoniča.

„Nuž a kade po jazarných čertoch cváľal si Miško na tých tátošoch?“

„Aby to už ani sám rohatý čert z pekla vydržal pri našom pánovi,“ odpovedal tento upíjajúc predložené víno; ani pol hodinu a to ani v noci ani vo dne nemáme oddychu! A potom, keď sa nám dačo prítapí, nabijú ta jako psa!“

I ukazoval belasé krvou podbehnuté sinky po rukách a na chrbte.

„Či sám antikrist, ani nie dobrô, vie, čo tolko behá náš pán do tej Bystrice? Ale, jako som počul, kluje sa to vraj čosi s nim!“

„A kde si utržil tie klbásy, Miško?“

„Predošlý týždeň,“ rozprával zámocký sluha, potúžil som sa na tej korunácii kráľovej v Bystrici¹⁾. Idúc v noci domov zadriemal som, a skoro by bol pána na tom moste proti Istebníku do potoka vyvrátil. Za to ma vidíte, môj pán palicou pokorunoval!“

„Nuž a čo si počul o tvojom pánovi v meste?“ pýtal sa znove krčmár. „La, už vy chcete, Jožko, všetko vedieť. Nalejte mi ešte!“

Krčmár nalial a pohonič pokračoval v rozprávke:

„Zvolenského hradu kapitáňov husár povedal mi včera v meste, že vraj všetkých tých pánov, čo toho nového kráľa u Szentiványich v meste korunovali, dajú povešať. A nášmu pánovi vraj odoberú i zámok na kráľovskú stranu. Viete, Jožko, jako prišlo, tak i odíde!“

¹⁾ Pri korunovaní: Betlen Gábor za uhor. kráľa.

Zámocký sluha vypil a sberal sa k odchodu. Olejkárovi prisľúbil, že ho ohlási u pána a doložil, že ho za vyliečenie toho koňa pán obdaruje. Za nim opustil krčmu i olejkár....

Minulo niekoľko týždňov.

Temná noc rozprestiera sa nad údolím Pohronia.

Strmý skalnatý briezok vypína sa na brehu, kde tečie dumný Hron. Na jeho brehu stojí shrbená osoba, a dá sa rozoznať, že je to známy nám olejkár. V ruke drží zapálenú pochodňu, a opásaný bol šablou. Zmizol vo tme, jakoby skočil do Hrona....

V Lupčanskom zámku nachádzala sa hlboká studňa, z ktorej zriedlo siahalo až do samého Hrona. Zo studni tejto viedla bočná chodba až do dvorany. V stene dvorany nachádzaly sa tajné dvere. Týmito zachránil Blažko Mikuláša a seba v onu nešťastnú noc zo zámku.

I teraz zmizol olejkár v otvore tejto chodby, ktorá na brehu hronskom trnín a chmelom zarastená bola. Olejkár najprv dobre sa krčil, až dostal sa chodbou ku kameňným do hora vedúcim schodom.

Schody tieto vynachádzaly sa už pod samým zámkom.

Pochodňa dobre mu slúžila, keď dorazil ku mrežovým dverám, ktoré od posledného útoku Mikulášovho otvorene stály. Ešte jednou chodbou prešiel, zhasil pochodňu a zastal si za tajnými dverami. Tu čakal, kým svitol nový deň. Konečne zaslúchol z dvorany vychádzajúci známy hlas.

„Kam sa podel ten olejkár?“ pýtal sa kastelána svojho Dóci. „Veď sa ani dobre neodobral. Čakám netrpezlivo na jeho príchod.“

„Nehal tu truhielku s liekmi, keď odišiel, snaď príjde si pre ňu!“ znela odpoveď.

„Aha príjde! Čertovú mater, nie, príjde!“ hrmel Dóci. „Mne sa ten chlap zdá byť pozrelým. Kdekoľvek, ale preca videl som ho kdesi. Zanáša sa celkom na Martina Blažku, predošlého kastelána u pánov Lupčanských, len keby nemal tak mohutnú bradu..... Hm!... Jedna novinka za druhou! Azda sa peklo, jak ho kdesi jesto, proti mne sbúrilo?“

A na malú chvíľu panovala v dvorane tichosť hrobová.

Z razu poznové napadla zúrivosť Dóciho.

„Zvolenský kráľov kapitán skorej padne, lež ja odrieknem sa tohoto zámku. Sú to siete, nastrojené s Ferdinandom. Ej, či je to za kráľa! Zemanom zámky odberať, to vie; ale proti Turkovi ísť, to mu smrdí! Ha, pod týmto Bohom to tak nebude!“ hulákal Dóci, strmými krokami merajúc dvoranu.

Asi za hodinu trvalo ticho. I vstúpil do dvorany zdĺhavý hosť. Bol to kapitán kráľa Ferdinanda Kristof Turánsky zo Zvolena. Prichodzí podal Dóciemu listinu pod kráľovou pečafou.

Bolo to upomenutie kráľovo na Dóciho, aby vzdal sa nepravým spôsobom nadobudnutého zámku po shynutí zákonitých dedičov paustva Lupčanského.

Na stole ležaly dve pištoly.

„Myslím, že nahliadnete vašu chybu,“ chytal sa slova posel kráľov, „a napravíte nepravosť na dedičovi tohoto zámku Mikulášovi Lupčanskému učinenu. So mnou, jakožto vyslancom kráľovým, máte čas sa napraviť.“

„Ja? Ja sa mám s vami naprávať. Nepoznám vás. Dedič zámku shynul v tej noci, keď Turci dobyli zámok. Ja som nebohým Jánom učinem dedičom tohoto zámku!“

„S kráľom Ferdinandom tiež sa nechcete porovnať?“ pýtal sa znovu zvolenský kapitán.

„Ja neuznávam Ferdinanda za kráľa! S vami ale porovnam sa, chcete-li?“ zúrilo Dóci, poukazujúc na pištoly ležiace na stole.

„Ja som sa neprišiel s vami strielať, Dóci!“ hovoril dôrazne Kristof, „ale odobrať vám zámok, tak jako som to už urobil so zámkom Véghlešským a Dobronivským. Vy

teda nepovolujete na právnej tejto ceste? Zná kráľ vaše chodníky! Zná zločin na rodine Lupčanských zpáchaný. Vaše panstvo tu prestalo. Vaše hrdlo prepadlo zákonu! Nepodvolujete po dobrotky, Dóci?“ pýtal sa posledne Turánsky.

„Prisahal som zrazu Lupčanskému, prisahám i Vám!“ hrmel Dóci a ruka jeho siahala po pištoly na stole.

„Stoj, lotre!“ ozval sa znenazdajky známy Dóciemu hlas.

„Hodina tvoja odbyla! zkríkol kastelán Blažko.“

Jakoby z neba spadol, stál pred nim s napriahnutým mečom starý sluha Lupčanských pánov: Martin Blažko.

„Dóci natiahnutú pištol kládol na prse Martinove, lež skorej jako zbroj páčila, padla ťažká ocel a ruka Dóciho i spištolou mečom kastelánovým odfatá, ležala na zemi.

„Pomsta,“ kričal Martin, meč nad hlavou Dóciho držiac. „Žije dedič tohoto zámku, žije Mikuláš Lupčanský — ty ale musíš zhynúť!“

Len na domluvu Turánskeho, nevtasil Martin ostrý meč do podlého srdca Dóciho.

O niekoľko týždňov pozdejšie pristehoval sa na Lupčanský zámok pravý dedič jeho Mikuláš i s verenicou svojou Ludmilou, dcérou pána Lykavského hradu Pekry. Ludmila stala sa manželkou Mikulášovou. Kastelán Martin Blažko uspokojený s obratom osudu svojho sverenca, žil na zámku čo milovaný priateľ.

Nemálo potešili sa obyvatelia Lupčanského zámku o nedlho tou vestou, že úhlavný rodu jejích nepriateľ Dóci, obesený je v Žarnovici čo zradca vlasti.

Kameň a červiak.

(Krylov.)

„Jaký sa ti pustil.
Hlupák lecijaký!“
Hovoril o dáždi
V poli kameň dáky.

„Všetko mu je rado,
Prosím fa, len pozri!
A nepršal, keď by
Za hodinky dve-tri.

Nech sa ale o mne
Pýta svet ten tichý:
Nuž ja som od vekov
Skromný tu a tichý.

Pokorne si ležím,
Kamkolvek ma hodia:
Ludské chvály preca
Ku mne nedochodia.

Zlý je svet jak iste,
Nemá vďaky za mak.
— „Čuš!“ naň oboril sa
Z tmavej diery červiak:
„Navštívil na krátko
Daždík tieto kraje:

Ovlažil nám preca
Nivy, lúky, háje.
Rolníkovi nádej
Oživil na roli,
No ty, daromná len
Taž si tu na poli!“

Tak sa chváli mnohý, čo slúži mieru liet,
A užitku z neho jako z kameňa niet.

Nezabudov.

Kuruci.

Historická povest' od *Sam. Tomášika.*

(Dokončenie.)

VII.

Bojo to roku 1705. Rakócy svolal kra-
jinský snem do Satmáru, na ktorom sa zjavil
v celej svojej sláve; jeho telesná stráž pozostávala z tak rečených
Palotášov¹⁾. Snem vyvolil
Rakóciho za vojvodu kon-
federatných stavov Uhorska a ku jeho boku vymenoval 24 senátorov.

Rakóci zložil prísahu, ktorú mu predriekal Jagerský biskup. Snem vystavil listinu vo troch odpisoch, ktorú všetci prítomní podpísali; jeden odpis doručili Rakóciemu, druhý poľskému primašovi a tretí Hanoveránskemu volencovi, potomnému kráľovi anglickému, Jurajovi I.

Snemovní vyslanci navrátiac sa domov vystanovili v každej stolici zápisnice, do ktorých vpísaná bola konfederáčna listina stavov uhorských a každý zeman povinný bol ju podpísať a pečatou svojou potvrdiť. I v Sedmohradsku bol Rakóci za stavovné knieža instalovaný a zemanstvo húfne poberalo sa pod jeho zástavu.

¹⁾ Boli to chlapi ndatní, Rnsini, vybraní z pomedzi Rakóciho Mukáčeských poddaných.

Rakóci stál na vrcholci svojho šťastia. Či ono dlho trvať malo?

Pri Leopoldove nezadlho bitá bola krvavá bitka. Cisársky vodca Herbeville, ktorý posial len obranne bol sa choval oproti Kurucom, obdržiac na pomoc z Dánska šesttisíc dobre vycvičených vojakov, napadol voje Rakóciho pri tejto pevnosti, ležiacej na dolnom Považí i porazil jich úplne.

Zbytky Kurucov ustupovaly k ochrane baňských miest. Medzi ranenými, ktorých na početných vozoch Kuruci sebou viezli, nachodili sa i Raslavický a Pivoda. Lipoviansky jich zachránil a teraz jich do Štiavnic odprevádza.

„Jako že stojá veci na dolnej Tise a za Dunajom?“ pýtal sa na hlavě ranerý Pivoda Lipovianskeho, ktorý za dva roky tam bojoval.

„Mohly by lepšie stáť,“ odpovedal Jurko Lipoviansky, „keby Rakóci a jeho velikáši neboli takou slepou nenávisťou rozpálení oproti Srbom a Horvátom.“

„A veru si mal Rakóci i junáckych Srbov a Horvátov získať na svoju stranu,“ ohlásil

Obrázky z Prímoria: Rybár.

sa Andrej Raslavický. „Veď Uhorsko len vtedy môže odolať zovňajším nepriateľom, keď všetky tu bývajúce národy bratský sväzok tvorí budú. Ináč marné sú všetky naše snahy, i beda nám všetkým, no storáz beda tomu kmenu, ktorý si výlučne osobuje panstvo nad druhými a pod zástavou svobody chceť by druhé otročiť.“

„To, jako ja to tuším, naznačí dejepis plameňnými písmenami na večnú pamiatku a ku poučeniu o tejto kuruckj vojne,“ vzdychol si Pivoda.

„Dost ľahko,“ dosvedčil Jurko. „Nemôžem pochopiť, jako mohol Rakóci na svoje sluby zabudnúť. Pred započatím vojny slu-

boval slavnostne i v Poľsku i v Rusku, že jemu na priateľstve

Slovanstva veľmi záleží. Jich pomocou prenikol až za Tisu. Ale tak je to. Po dobytých víťazstvách, ku ktorým mu najviac Rusini dopomohli, zpyšnel. Víťazstvom opejený vrhol sa na Srbov páliac a ničiac

jich osady, chcjúc jich celkom až do poslednieho muža vykynožiť.“

„Nuž a či Srbi nehľadali priateľstvo s Kurucami?“ divil sa Andrej.

„Ba ano; veď ku Károlymu prišli početné vyslanstvá, aby uzavrely s nim priateľskú smluvu. S uspokojením vrátili sa domov i ubezpečily svojich, že teraz už národ srbský v priateľskom pomere s Kurucmi stáť bude.“

„Kto bol teda, ktorý zrušil dané slovo? pýtal sa Pivoda mrzute.

„Kuruci najmä z rodu maďarského. Opejení víťazstvom, vydobytým nad cisárskym

generalom Kreutzom, oborili sa na všetky mestá a osady srbské páliac a pustošiac jich s divokou vsteklostou rad radom. Srbský národ do poslednieho muža povstal oproti Kurucom od hraníc Sedmohradska až po Horvátsko. I Horváti, ktorých kurucký vodca Botian ukrutnosťami svojimi popúdil, chytili sa zbrane a na život i na smrť borili sa s Kurucami.“

„Táto ztrestená pýcha a národnia neznášanlivosť maďarských Kurucov bude nám všetkým osudnou,“ riekol slabým hlasom Pivoda.

„A veru počuť, že i medzi Slovákmi a Rusinami rozmáha sa nespokojnosť,“ riekol Andrej.

„No, tak skoro bude po nás!“ zvolal Jurko.

„Naši súkmenovci a Rusini žalujú sa, že farchu tejto vojny oni hlavne znášajú. Na Slovensko vyhodená je daň vyše dvoch millionov. Ľud bedáka, že peniaze, ktoré dal Rakóci raziť, sú bez všetkej ceny;

Kuruci že drancujú a podpalujú pokojné slovenské a rusínske osady, že pred nimi ani zemanie ani sedliaci nie sú istí, že ni kostoly nešetria.“

„Bože naprav to!“ vzdychol si Jurko. „Bratia nezúfajme! Len jednu rozhodnú bitku ešte vyhrať a Kuruci oslobodia vlast nivočenú nesvedomitými Nemcami. I my Slováci dožijeme sa potom milej, zlatej svobody. Odchádzam do Gemera, kam ma vypravil Očkay, a ztade do Spiša a Šáriša. Všade budem sa usilovať shodu medzi Kurucami zaviesť a upevniť. Maďari uznať musia, že bez nás Slovanov neobstojá“

Obrázky z Prímoria: Ťahún.

Nás lós je pripútaný ku Kurucom,“ riekol vážne Pivoda. „Slováci jak Maďari rovnako sme tlačení Nemcami. S víťazstvom Kurucov svitne i nám sluko svobody.“

„Tak je,“ dodal Andrej, „jakokolvek bude, my vytrváme až do konca.“

„Teší ma to, bratia,“ podával ruky Jurko priateľom svojim. „S uspokojenou myslou odchádzam od vás. Navštívím i naše drahé svernice, abych ubohé potešil. S Bohom bratia!“

„S Bohom!“

V meste gemerskom Rôžňave vydržoval vojvoda Rakóci so svojim senátom porady o krajinských záležitostiach. I doručený mu bol francúzskym kráľom Ľudvikom XIV. vlastnoručne písaný list, v ktorom Rakóciho ujisťoval, že sa s nim čo vojvodom Sedmohradska i napozatým priateľom chce, jeho ale čo panovníka Uhorska uznať nemôže, lebo že Uhria vždy ešte cisára Rakúskeho za svojho kráľa uznávajú. Senát bol hotový následkom tohto osvedčenia Uhorsko za svobodné a neodvislé vyhlásiť; Rakóci ale za lepšie uznal strany toho svolat krajinský snem do Onodu.

V Gemeri bol veliteľom vojska Kuruckého gróf Forgáč, ktorý v moci držal všetky na Rymave a Šajave ležiace zámky. Jurko Lipoviansky pospiechal k nemu s dopisami, ktoré mu Očkay doručil. Forgáč považovaný bol za najoddanejšieho prívrženca Rakóciho. A jak veľmi sa svet mylil!

„Tak ste pri Leopoldove zase dostali výprask,“ usmial sa Forgáč, keď mu Lipoviansky svoje listiny odovzdal.

„Dánske, dobre cvičené vojsko rozhodlo víťazstvo na stránku Lapancov,“ odpovedal až po uši začervenujúci sa Lipoviansky.

„Tak je to,“ rozhorlil sa Forgáč, „keď medzi Kurucami sú samí advokáti vyššími dôstojníkmi!“

Lipoviansky neodpovedal.

„A to naše vojsko,“ vtipkoval Forgáč, „je bez obuvy, bez riadneho platu. Či to nenie radosť, ošarpané a bosé mužstvo viesť do boja?“

„Srdnatosť a zaujatosť za svobodu,“ osmelil sa namietnuť Lipoviansky, „nahradí to všetko.“

„Daj mi Bože, zaujatosť! Nádej na lúpeže a zbojstvá drží to naše vojsko pohromade. A tí milí Tökölovskí vojaci, to sú mi za hrdinovia! Keď sa pridali ku nám, rozprávali o samých hrdinstvách a teraz len pijú, kradnú a zbíjajú. Či div, že v boji hneď ustupujú. Či ste to i vy nezkúsili pri Leopoldove?“

„Žiaľ Bohu,“ odvetil smutno Lipoviansky; „žiaľ Bohu, že zemanstvo, z ktorého prevažne záleží naša jazda, nedokazuje potrebnú vytrvalosť v rozhodnom okamžení.“

„A chvastá sa, že každý zeman je rodeným vojakom na koni. I jako zeman haňbí sa pešky bejovať hovoriac, že len psi a hovädá pešky chodia, ha ha ha!“ smial sa Forgáč.

„Vyznať musím, že u nás pomerne mnoho jazdy a málo pechoty, ktorá je preca len jadrom vojska.“

„A tá naša pechota roztratená je zväčša po zámkoch a pevnostiach. A, Bože môj, jaké sú to pevnosti; najmä okolo Tisy! Či ste jich videli?“

„Bojoval som na tých stranách.“

„Nuž znáte, čo sú to za pevnosti, z dreva a z blata pevne stavané, hahaha! Dubové koly zabité do zeme, vrbovým dvojistým plotom poprepletané, blatom so sečkou rozrobeným obmazané tieto pevnosti majú odolat delovým kulam Lapancov?“

„Tieto posmešky Forgáčove veľmi nemilý dojem urobily na Lipovianskeho.“

Jak náhle Jurko do Šáriša došiel, doletel chýr, že Rakóci dal Forgáča chytiť a na Krásnu Hórku odvieť, lebo vraj dostaly sa mu k rukám dostatočné dôkazy jeho nevernosti. Keď bol neskôr Forgáč na Spišskom zámku väznený, pošťastilo sa mu zo zámočkových hradieb zpusťiť, avšak vytknúť si nohu bol lapaný a v pevnej väzbe držaný. Podobný osud zastihol i iných neverných vodcov Kuruckých.

V Šáriši našiel Lipoviansky budúcu družku života svojho Julku v smutnom postavení, jako i jej priateľku Aničku, snúbenicu Raslavického. Obe devy počujúc smutné chýry o porážkach Kurucov trápily sa tak, že nebezpečne ochorely. Anička ešte poslal pú-

taná bola k lôžku, kdežto Julka nebezpečnú horúčku už prestála. Obe priateľky shováraly sa o milencoch svojich, o ktorých chýr išiel, že pri Leopoldove padli.

„Ach, Juliška moja,“ vzdychala si na lôžku ležiaca Anička, „ja to neprežijem. Znáš, drahá, čo sme ztratili. Celý život nás je otrávený. Oj nešťastná vojna, kto napraví, čos zničila?!“

„Netraf ducha, lubá Anička. Bôh je dobrotivý, zhytnúť nám nedá, keď sme už toľko pretrpely. Naši drahí žijú, to mi hovorí srdce moje.“

„A neklame ňa, drahá,“ zvolal na dverách zjavivší sa Lipoviansky.

Devy zkamenely od radosti

Anički nebladé lica polial nadych rumencu. Julka skočila Lipovianskemu v úsrety.

„Bože môj, vyslyšals' ma!“ volala bez seba a slza radostí perlila sa v jej krásnych očiach.

Lipoviansky pristúpil bližšie, i pojal trasúcu sa radosťou devu za útlu bielu rúčku.

„Bôh vás poteš, drahé, žijú vaši priatelia!“

„Ale teraz už, Jurko môj,“ chytila ho deva za obe ruky, „neopustiš svoju Julku, ktorá ňa toľkokrát oplakávala, ktorej duch čo strážny anjel nad tebou sa vždy vznášal, keď v divokom boji smrť ti zo všetkých strán hrozila. Všetkým ver, drahý, viac mi už neodídeš. Dost si už slúžil vlasti a ver mi, škoda ňa medzi Kurucmi!“

„Duša moja,“ riekol nežne Lipoviansky, „môj život náleží národu, vlasti a tebe, vyvolená môjho srdca! No, ačkoľvek si mi drahá, tak žebych bez teba žiť nemohol, povinnosť oproti národu a vlasti mi je svätá a to najmä teraz, keď národ a vlasť potrebujú svojich synov. I znám, že uznáš, duša moja, jakou zradou by to bolo, kebych sa ja v rozhodnom okamžení od svojej povinnosti utiahol. Ano viem, žebys ani ty takého muža nikdy nemohla si vážiť, ktorý by bol zradcom, podliakom!“

I pohladil jej vysoké, vyjasnené čelo.

I obrátil sa k nemoenej Aničke i rozprával jej obšírne, kde a jako bol jej milý s priateľom ranený, jako oboch odprevadil

až do Štiavnice, jako ju milý srdečne pozdravuje, jako ho nezadlho uvidí.

„Zlé mám tušenie,“ vzdychla si smutne Anička, „a moje srdce hovorí mi, že ho viac neuvidím, bársby, o čo Boha prosím, sa i vylicil. Tušenie moje ma neklame, verte!“

A slzy ju zalialy.

Darmo chlácholil, darmo tešil Jurko. Obe devy byly dákou si predtuchou zronené. A keď prišla hodina jeho odchodu, bolo to lúčenie i preňho samého i pre slziace devy veľmi bolastné.

„S Bohom, drahé moje!“ riekol trochu trasúcim sa hlasom, podávajúc obom devám ruku. „Na skoré videnie. Bôh vás poteš i opatruj!“

Obe priateľky ležaly si v náručí a usedave plakaly, keď Jurko neistým krokom von dvermi vyšiel. Vysadol na koňa a bôhny vzdych vydral sa mu z mohutných prs, keď ho koník preč unášal.

Prišiel do Onodu. Tu zasedal pod predsedníctvom Rakóciho krajinský snem. Shromaždení boli na ňom poslanci zo všetkých stolíc a kráľovských miest, i mnohí veľmožovia. Rakóci vítal krátkymi, srdečnými slovami shromaždené stavy. Rokovanie sa započalo. Medzi snemovníkmi nachádzali sa i poslanci stolice Turčanskej, a síce podžupan Rakovský a stoličný zapisovateľ Okoličáni, na ktorých Rakóci zrak svoj pátrave obracal. I žiadal knieža, aby títo dvaja bližšie k nemu pristúpili.

„Slavné stavy!“ začal Rakóci povýšeným hlasom, ktorý jeho hnev a náruživosť prezradzoval. „Oznamujem vám veľmi nemilú udalosť. Slavná Turčanská stolica, ktorej poslancovia nachádzajú sa medzi nami, vypovedala nám priateľstvo. Rozposlala, jako vám to snáď všetkým známo, na všetky stolice a právomocnosti prípis, v ktorých žaluje na naše vojsko a jeho veliteľov veci nepravdivé roztrusujúce; i spolu jich vyzýva, aby toto zlo odstránili hladely, ktoré vraj len jednotlivcom ku prospechu slúži. Pánovia, či to nenie obrázenie snemu?“

V shromaždení nastal pohyb a krik.

„Nech to zodpovedia pred snemom poslanci Turčanskí!“ volali mnohí.

„Osvietený knieža, slavné stavy!“ začal Rakovský. „Turčanská stolica neobrazila snem, keď dla starodávnej obyčaje rozposlala svoje uzavretie a ponosy právomocnostam.“

Rakóci vyskočil zo svojho predsedníckeho kresla, oči jeho iskrily sa hnevom i hovoril trasavým hlasom :

„Uhorské stavy vyvolily ma za svojho vladára. Mne mali ste zaslať svoje žaloby. No, vy ste i mňa i snem obrazili, keď ste stolice poburovali a mňa očerňovali, jakoby mne len o môj prospech išlo a nie o blaho vlasti. I žiadam od slavných stavov v sneme tomto shromaždených verejné zadostučinenie, lebo moja česť, ba čo viac česť Uhorska, je tu urazená. Radšej zkladám hneď zo seba hodnosť kniežaciú, lež bych mal tak veľkú urážku proti mojej cti a blahu vlasti nameřenú pretrpeť!“

„Nech zomrú ničomní utrhači!“ zvolal Berčeni a uderil Rakovského mečom po pleci. Károly zafal mu do hlavy a Rakovský padol mŕtvý. I Okoličaniho dorúbali privrženci Rakóciho tak, že krváčajúc z premnohých rán klesol k zemi. Ostatní zemaní Turčanskí zachránili náhlym útekom zo snemovne, v ktorej veľké zdesenie panovalo, životy svoje. Nad Okoličaním, ktorý ešte žil, držaný bol súd a nasledujúceho dňa zfal mu kat ranenú hlavu. Mŕtvoly oboch pochoval kat pod šibenicami. Snem Onodský vyniesol výrok, dla ktorého stoličná Turčanská zástava má sa roztrhať a pečať zlomiť.

Chýr o krvavých týchto výstupoch na sneme Onodskom rozietel sa náhle po celom hornom Uhorsku, i odcudzil Rakóci mu mnohé srdcia u zemanstva, mešťanstva a pospolitého ludu. I rozširovala sa medzi Slovákmi tá mienka, že Rakóciho zástava svobody je v pravde zástavou rabstva a poroby.

Lipoviansky bol ešte v Onode, keď snem slavnostne vypovedal, že dom rakúsky zbavený je koruny Sv. Štefana. Toto uzavretie, ktoré sa stalo na radu a úsilné naliehanie Rakóciho a Berčeniho, jako i predošlé hrózy plné výjavy na sneme, znepokojily myseľ Lipovianskeho a naplnilo srdce jeho obavou, že tá hrózyvláda zlý koniec vezme a trpké

ovocie donese nielen páchatelom týchto výtržností, ale i všetkým národom Uhorska.

„Teraz znám si vysvetliť predtuchu tých ubohých diev,“ vzdychol si Lipoviansky, poberajúc sa preč z tohto miesta hrózy. „Pravdu majú. Sotva budeme svoji!“

Keď Lipoviansky cestoval stolicami Gemerom, Spišom, Liptovom a Turcom, zarazil sa nad tým, keď videl a zkusil, jako predošly zápal a oduševnenosť, s ktorou predtým slovenský národ vinul sa okolo zástavy Rakóciho, teraz povážlive hasla a mizla.

„Počkajte Kuruci, keď budete v Turci, Veru vás nabijú turčanskí paholci! Radi sme vás mali, jest a piť dávali, A vy ste nás lotri z všetkého obrali.“

Tak počul Lipoviansky spievať, keď dolu Turcom cestoval.

Cisárski vodcovia Heister a Viar postupovali z dvoch strán ku Trenčínu, kde sa shromažďovali vojská Kurucov.

Sem pospiechal i Lipoviansky. Odovzdajúc Očkaymu listiny, v ktorých Rakóci oznamoval svoj blízky príchod a zabráňoval svojmu vodcovi púšťať sa v rozhodnú bitku, kým by on neprišiel, dopytoval sa Lipoviansky na svojich priateľov. K veľkej svojej radosti našiel jich zdravých v tábore. Pivodove čelo zdobila, jako to on sám hovorieval, hlboká jazva; Raslavickému bola síce chôdza obťažná, no na koni držal sa pevne. Lipoviansky rozprával priateľom svojim o svojich príhodách a návšteve v Šáriši, čo jich veľmi zajímalo, rozhorčilo, dojalo.

„Brat môj,“ riekol k Raslavickému, „zlé časy žijeme. Nádeje naše nás klamú. No, darmo je. My zotrvať musíme na nastúpenej ceste. Žiada to naša česť. Možno, možno, že sa to všetko ešte k dobrému nášho národa obráti. Keď mu je ale usúdeno trpeť, dobre, trpme i my, zomrime. Bôlno to povedomie! Lebo ver, že s nami zahynú i tie drahé duše tam v rodňom Šáriši, ktoré jakési zlé tušenie majú. So slzami v očiach lúčil som sa s nimi.“

„Šlachetné to duše!“ vzdychol si Raslavický. „Žijú i mrú s nami a pre nás. Bôh jich opatruj!“

„Amen,“ dodal vážne Pivoda.

Rakóci s Berčénim prišli do tábora. Nastal hlučný život. Nepriateľ blížil sa. Knieža prebľadal pluky svoje i tešil sa tým, že jeho vojsko prevyšovalo počtom svojim čaty Lapancov. Nastala bitka krutá, krvavá, rozhodná. Cisárske vojsko, na čele majúť dobrých vodcov, riadilo delami svojimi hrozne v radách Kurucov, ktorým Berčéni velel. Pechota Kurucká privedená bola do zmatku. Rakóci, ktorý z povýšeného miesta priebeh bitky pozoroval, zúfal. Berčéni prebehoval od jedného krýdla ku druhému. Zmatok vždy väčší a väčší nastával. Keď cisársky vodca pozoroval, že sa Kuruci počali klátiť, dal na nich dorážať s tým väčším úsilím. Rakóci vidiac zvrchované nebezpečenstvo, chcel dať ustupujúce svoje čaty zastaviť. I zpadol z koňa v tom návale utekajúcej jazdy a priatelia jeho sotva ho zachrániť mohli.

„Slováci, nedajte sa ďalej klamať!“ zvolal Očkay, ktorý od istého času oproti Rakóciemu a Berčénimu pre jich ukrutnosti na Slovensku páchaných zášť prechovával. „Svobodu a spravodlivosť nečakajte len od cisára. Nech žije cisár, vlast a Slováci! Za mnou bratia!“

I napadol Kurucov, svojich to do tohto okamženia priateľov, s takou prudkostí, že zem sa triasla pod kopytami jeho jazdy.

„Hurrah, bratia, na Kurucov!“ volal Trenčanský nasledujúci príklad Očkayov. „Nebudme slepými nástrojmi tyrana Rakóciho. V Božom mene za mnou!“

„Pre Boha, Trenčanský, čo to robíš?“ zastavil mu Raslavický cestu. „Beda nám, keď v tomto rozhodnom okamžení zradu sa dopustíme. Pre Slovákov nič nenie ešte ztratené. Vynútime u Rakóciho uznanie našich práv čo i ostrím meča, ale len po víťazstve. Pre Boha, nebudme zradcami! Nemečovi neverme!“

„Zradca je ten, kto národ slovenský pomáha otročiť, jako ty Rakóciemu!“ zahrnel Trenčanský.

„Dolu so zradcom!“ zahrnel hlas zo zástupu Trenčanského.

A Raslavický dorúbaný mečami klesol k zemi.

„Beda nám bratia, keď sa sami ničíme,“ volal Raslavický slabým hlasom. „Celý život

obetoval som svojmu národu a teraz ma moji rovesníci, zaslepení zdánlivými nádejami na slovenskú svobodu, zničili. S Bohom bratia, vlast moja, národ môj; s Bohom Anička!“

I vyputil ducha.

Cisárski slávili skvelé víťazstvo.

Rakóciho hviezda bledla.

Heister s Očkayom postupovali dolu Považím ku Novým Zámkom, aby kurucké toto mesto oblahli. Tu zaligotalo sa Rakóciemu ešte raz šťastie. Posádka Kurucká vyrútila sa jednej búrlivej noci z mesta i napadla vojsko cisárske poraziac ho na hlavu. Očkay, ktorý na čele Lapancov bojoval, bol chytený a čo zradca v Nových Zámkoch obesený. Víťazstvo toto nemalo veľkého významu, lebo Lapanci vydobyli vždy nové a nové úspechy a nehoda za nehodu valila sa na Kurucov.

Francúzsky kráľ Ludovít, v ktorom Rakóci najväčšie svoje nádeje zkladal, uzavrel zrazu pokoj s cisárom Rakúskym, i ponechal Rakóciho svojmu osudu.

Cisársky vojvodca Heister postupoval víťazne vždy ďalej, tlačiac pred sebou Kurucov. S týmito spriatelene zemianstvo severozápadných stolíc Uhorska úhrnkom tiahlo za Rakóciom hľadajúc u neho ochranu.

Lipoviansky, ktorý s oddielom jazdy vyslaný bol na výzvedy od Štiavnice ku Levicam, kam asi zamýšľa general Heister sa obrátiť s hlavnou silou svojou, prekvapený bol v Tekove a Honte veľmi, keď všade javil slovenský ľud nenávisť oproti Kurucom.

„Ide Kuruc pri Dunaji, šabľa sa mu blýska,
Ide Nemeč ticho za ním, len plecami stíska,
Ide Maďar vedľa neho, vytiera si fúzy,
Ide Slováč proti nemu, — Kuruc utiecť musí.“

Pieseň táto ozývala sa všade stráňami Sytňa, údoliami Hrona.

Obrat tento v smýšľaní u Slovákov znal Heister veľmi dobre použiť. I vysielal poslov svojich na všetky strany Slovenska, aby si ľud slovenský celkom naklonil. Veď znal, že keď Slovákov po svojej strane mať bude, že sa Rakóci ani na Dunaji, ani pri Tise neudrží. Poslovia Heisteroví ujstovovali zemanov slovenských, že všetky pekné sluby Rakóciho sú klam a mámenie a že pod zástavou svo-

body prináša Slovákom potupné rabstvo a znivočenie; zvláštne poukazovali na úkladné zavraždenie poslancov Turčanských na krvavom sneme v Onode.

Počas treskúcej zemi roku 1709 zaujal Heister baňské mestá, Turec, Liptov a Oravu. Ľud ho prijal všade jako svojho osvoboditeľa, lebo zunoval hrôzovládu Kuruckú; i zemanstvo pridávalo sa k nemu.

Keď už Slovensko bolo v moci Lapančov, vytiskol Heister Antola Esterházyho i zpoza Dunaja.

Jako blesk prelietla toho istého času Európou zpráva o hroznej katastrofe, ktorá zastihla bohatierskeho kráľa Švedov Karola XII. Hrdinský kráľ tento čítajúc za detinstva svojho o živote a skutkoch Alexandra Veľkého vzal si veľikáša tohto za vzor svojho života a jeho kráľovanie bolo, jakoby jedna refaz ustavičných bojov. Štastena bola mu prajná. Najprv premohol Dánov, neskôr Rusov u Narvy, i oboril sa na Polsko, ktoré si podmanil, vyženúc kráľa Augusta do Saska a ustanoviac na jeho miesto Leščinského. Keď videl, že sa Rusi zotavujú, vypovedal jim opäť vojnu, nakloniac si hejtmana Ukrajinských Kozákov Mazepu. I vrhol sa s víťazným vojskom svojim do Ukrajiny. Cár Petor zničil armádu jeho pri Poltave. Karol sotva zachrániť sa mohol s Mazepom a malým oddelením svojho vojska a niekoľkými kureňami Kozákov na turecké územie do Benderu. A jako pád tohto pyšného kráľa bol neočakávaný a hrozný, tak sa povzniesla a rozšírila sláva Petrova.

Z tejto katastrofy vyplynul pre Rakóciho veľký prospech. Kyjovský palatín Potocký prišiel s 2000 dobre ozbrojenými mužmi Kurucom na pomoc. Ale výhľad tento na možné víťazstvo Kurucov zmaril sa. Jako ti prví Rusi a Poliaci, ktorí pri vpáde Rakóciho do Uhorska dopomohli mu pri Beregsase k víťazstvu a doprevádzali ho víťazne za Tisu, nevydržali dlho pod jeho zástavou pre nesnášalivosť a pýchu maďarských Kurucov; podobne i palatín Potocký s pomocným vojskom svojim nemohol dlho znášať urážlivé sa chovanie nektorých vodcov a bojovníkov Kuruckých a jejich hlúpe posmešky

na Slovanov a chvastavé sa vypínanie a vystatovanie svojou domnelou hrdinskosťou. I opustil po mnohých trpkých zkušenosťach tábor Rakóciho.

Nemecké vojská tlačili Kurucov vždy dial a dial ku Tise. Károly, najvýtečnejší vojvodca Rakóciho, vynasnažoval sa všemožne, aby sa na žirných nivách ryboplodnej Tise udržal. I dal kopať priekopy a robiť násypy popri brehu rieky, aby prechod vojska nemeckého na ľavý breh Tisy zamedzil, alebo aspoň obťažil.

Lipoviansky s Pivodom ležali s brojami svojimi pri Polgáre. Vyzvedači doniesli zprávu, že sa od Jágru blížia Nemci.

„Nech len príjdu,“ riekol Lipoviansky ku Pivodovi, „my jich náležite privítame!“

„Škoda,“ vzdychol si Janko Pivoda, „že niet viac Raslavického medzi nami. Dokázali by sme tým odvekým nepriateľom Slovanstva, čo sú pomstivé päste slovenské!“

„Marná túžba,“ zamračil sa Lipoviansky. „Padol rukou slovenskou čo bojovník slovenský! Jaká to krutá hra osudu! Čo bude z nás? I my s Maďarmi, i Očkay a Trenčanský s Nemcami proti nám vydobyt' chceme slobodu a ľudské práva národu našemu. Rozdielne cesty to! Bože daj, aby viedly k jednomu cieľu! Nás osud viaže k Rakóciimu, lebo známe, že nás Nemec už mnohoráz oklamal. Príjď čo príjď, my sme tu, čo pomstitelia národa nášho!“

„Tak je, brat môj! My Slovania tvoríme väčšinu obyvateľstva Uhorska. Keď sa vymaníme zpod jarma nemeckého, ľahko porátame sa s takými ľuďmi, jakými sú Rakóci a Berčení.“

„I ja som toho presvedceni. Vyrťvajme, ačkolvek nám tu clivo, nevoľno. Pozri, brat môj, na tento divo-pustý kraj, na tú holú piesočnatú rovinu! všade nemo, pusto, hluchó, smutno, kam nazre oko tvoje. Nevidíš tu bystré potôčky, obrúbené stromovím, nenajdeš tu čerstvého prameňa, pri ktorom by sa občerstvil unavený počestný, nenajdeš košatého stromu, v jehož stínu by sa ochladil! tu vidíš len osamelé, sem i tam roztratené vrby, rákosie a močariny, a tá mutná Tisa tak sa lenivo vlečie, jako čo by jej vody byly z olova. To je život náš terajší, brat môj

Ale keď raz vymaní sa rod náš z otroctva nevoľného, podobný bude život náš čarokrásnym krajom švarného Slovenska!“

„Pravdu máš, brat môj! Ale i národ, ktorý kraje tieto obýva, je celkom jim podobný. I ďakujeme Bohu, že on prstom všemohúcnosti svojej tie naše mohutné vrchy, krásne lesy, milé dolinôčky vyznačil za obydlie slovenskému národu, lebo tam on jakoby Božou prírodou chránený medzi žulovými hradbami na úbočiach a dolinkách bezpečným ostane, čoby jaké búrky a povíchrice prišli; kde naproti tomu tieto piesky roznáša víchor šírym svetom. Len to nedaj, Bože, aby moje kosti v tomto piesku práchniveť mali!“

„Ver bych ani ja nechcel tu svoje kosti zložiť!“

Začúť bolo zrazu v dialke hrmenie dela.

„Nemec nás pozdravuje,“ riekol Pivoda s iskriacimi sa očiami.

„Do zbroje!“ zahrnel Lipoviansky.

A Kuruci tvorili bojovný šik.

Na pravom brehu Tisy objavila sa jazda nemecká, za ňou pechota a delostrelectvo. Delá zahrneli z oboch strán. I pechota striela. Károly prišiel s hlavním vojom Kurucom na pomoc. Lapanci hotovili mosty, smelá jazda nemecká začala sa riekou plaviť pod záštitou diel svojich. Lipoviansky s Pivodom držia sa na svojich stanoviskách.

„S Bohom národ môj! Brat môj; pozdrav mi rodinu!“ zvolal Pivoda rútiac sa k zemi. Z mohutných prs vyrazila mu prúdom bohatierska krev.

Lipoviansky priskočil k nemu.

Janko Pivoda dobojoval . . .

Károly nemohol odolať presile cisárskeho vojska, i utiahol sa k Užhorodu, kam sa i množstvo okolitého zemanstva nahrnulo.

V tomto beznádejnom položení hľadal Rakóci spasu svoju opäť u Rusoch. I vypravil Berčéniho ku kniežatu Dolgorukému, aby o pomoc prosil a uzavrel s cárom sväzok pod jakýmikoľvek výminkami. Berčéni dlho neprichádzal. I odhodlal sa Rakóci v zúfálnosti svojej, že sa vybere sám ku cárovi, aby ponukol Uhorsko jeho mocnej ochrane.

Krok tento, celej Europe tak nápadný, podujal Rakóci v porozumení so svojim senátom a s mnohými veľikášmi. Najvyššie vodcovstvo nad všetkým vojskom svojim sveril Károlymu. Rakóci odprevádzal oddiel jazdy. Medzi dôstojníkmi nachádzal sa i Jurko Lipoviansky.

Keď Károly nemeckým vojskom veľkú porážku utrpel a Rakóci s pomocným vojskom ruskopolským neprichádzal, vyjednával s cisárskym plnomocníkom Pálfym o prímerie. Keď boly podpísané podmienky, zvolaný bol snem do Veľkého Károlu. Rakóci dozvediac sa o tom protestoval proti každému uzavretiu. Keď ale nikde pomoc nenašiel, pobral sa so svojimi najvernejšími priateľmi do Gdánska, tam sadol na loď i odplavil sa do Francúzska. Neďaleko Paríža nachádzala sa pustovňa Trappistov. V tomto kláštore, v ktorom zbožní reholníci nikdy jedon k druhému slovíčka neprehovorila, vyjmuč pozdravu „emento mori,“ žil Rakóci za dva roky. Ztade prešiel cez Španielsko do Turecka, kde roku 1735, dňa 8. apríla púť života trnistú dokonil.

* * *

„Julka moja drahá,“ riekol jedného krásneho májového odpoľudnia roku 1712 mladý zeman ku svojej ženičke. „Dnes je výroční deň smrti Aničkinej. Poďme na jej predčasnú mohyly i ovenčime kvetím kríž tej trpiteľky, ktorú žiaľ za junáckym Andrejom jako mráz útlu laliju zlomil. Poďme ta, i pomodlime sa za nich i za tretieho nášho zomrelého priateľa Janka.“

„Ďakujem ti srdečne, milý Jurko, že pamätáš na drahých zomrelých našich. Hľa, dnes ráno uplietla som k tomu cielu veniec z nezabúdok.“

A šťastní manželia opustili svoju zemanškú kuriu i poberali sa trochu smutní, hore dedinou ku blížkemu hrobitovu.

Laskavý čítateľ pozná v nich Jurka Lipovianskeho s jeho lubou družkou života, Julkou.

Z Parížu dostal sa do vlasti, vyhľadal sverenicu svoju a teraz žil od krátkeho času v rodisku svojom ctený, milovaný, šťastný. Nik nezná, kde sa za tolké roky bavil. Ľud s hrôzou spomína vojny kurucké.

Traja bratia.

(Ponáška na maloruskú dumu.)

(Dokončenie.)

Pozostal mladoch bez dychu a sily
Nad pred nim dmúcou sa púšte podmolou,
Aby ho do nej vetry nesotily,
Zem objal holú — svoj hrob rukou holou.
V tom zašušťaly skrdlené havrany,
Černejšie od šiat zamračenej noci,
A letkom šibú doňho z každej strany
Tito v posolstve nešťastia proroci.
Mladoch pohliadol na havranov shony,
Ticho načúval jich zlovestným škrekom;
V sriadenej duši zaviazly mu stony,
Bo sa nadzemským krásnila oblekom. —
Až uveličený havranom privolá:

„Havrani čierni, ptáci smutnoperí!
Ze smrť s hnieteným človekom do kola
Voľne pohráva, on to rád uverí...
Aj, tak, nechajte, aby moje oko
Raz ešte zrelo na svet plný strasti!
Potom sa duch mój vyšinie vysoko
Ta — do blaženstva nekonečnej vlasti.
Keď to, zaľeťte ku chladnému telu —
A keď vám vóla stovte ho docela;
Majte si na ňom hostinu veselú —
Mne už hodina zo sveta udrela!“

Po slovách týchto širý svet premeria,
Okom túžbenným po skorom skončení,
Hej, i on veru, čo nešťastní veria,
Že len sama smrť z bólov ho vymení. —
Už mu posledný zrak z oka sa klúdil,
Jako keď sluko v lono noci padá:
Už duch mu večnou jasnotou sa budil,
Jako keď z noci zora sluko hľadá...
Umrel! — Bezcitní sedali havrani
Na zem okolo mrtvého mladíka,
Jich zobák ostrím sekavým nadaný
Z oka do čela a tela zaniká.
A keď do vôle telom naplnili
Lačné si telo — po nich sila dravcov
Inoplemenných ide na kar milý
V sprievode ľahkom pažravých krkavecov.
Neskorí postia! Nevidiac žír plena
Vrhli sa divo na mladušké kosti;
Háveď, na púšti ničím nedeseaná

Hlobala tieto v svojej zúrivosti,
I vlei diví kradmo sa zblížili
A vyrvúc korist — kosti to mladocha
V hustú trstinu dobre uložili,
Na ktorých ostrý jich zub tam sa kochá.
Keď už do vzniku korist roztočenú
Pod klonbou trstín trasavých stovili,
Na trudnej púšti vetrami ozvenu —
Pieseň na pohrab mŕtvemu zavylí...
Na zemi hrobu ticho tichom lkaľo,
Nesytych dravcov háveď odletela,
Ni vlkov svetlo sveta nevidálo
Stížnosť lačnosti ďaleko odznela.
Len kukulienka časom blízo hrobu
Pretrhla skryte v útrobach dojatá
Žiaľnym volaním smútok a žalobu
Jakoby sestra po stratení brata. — —
Tu medza púšte a tam krásna hora
S lesami v jarnom kvete sa honosí,
V lese na hore matičky pokora
Pod svätým krížom synom pomoc prosí.
Ona sklúčená na pahrbku zeme
Vlastnej vyzerá príchod synov skorý —
I zalká bôľne v tušenja dojeme,
Že slabých synov pohan-vrah umorí. —
Už dokonával deň na lone noci
A hviezdy tichým svetlom mihotaly,
Keď dvaja bratia na vrankoch bez moci
Krokom opodial otčiny stúpali,
Nehralo srdce mladochom v radosti,
Že sa jim milá usmiala otčina —
Strach tajno-krytý jich prenikal kosti,
Bo jim svedomie brata pripomína.
Nad tými bratmi z oblakov vysoko
Prísna postava výrok vyniesť letí,
A hrozbou ruka, i hrozbou jej oko
Na bratov heslo urečené vetí!

„Kto ku svojeti nemá srdca, citu,
Keď táto v strastach do prachu sa kloní:
Ten najde cestu pred sebou zabitú —
Keď sa ukrytý vrah naňho vyroní!“
Pod líp košavou pri plavom potoku
Jazdci zastali na vrankoch bez sily

A hladom trení bez chleba, obroku,
Vodou i žížeň i hlad svoj hasili, —
V tom sa vyrúti zdivelosť pohana

Na brat bláhavú po trapnom úteku,
A táto v nové otroctvo vohnaná —
Na darmo hľadá volnosť tisícvekú!

Jozef Jančo.

Cestopisné úryvky.

Od *Petruškina.*

III. Morava.

Krakov urobil na mňa hlboký dojem, a vo svojich reflexiach nemohol som sa dlho z neho vymotať, až keď zase zastali sme v Dziedzici. Spolucestovatelia moji boli zväčša Poliaci a — Židia; prví zadumení, druhí v ustavičnom mnohokrát až odporne živom rozhovore zahrúžení. My usmievať sa museli na tej živéj a bezohľadnej rečnivosti spre-vádzanej ešte s divnejším posúňkovaním a vyrazami tvári, pri ktorých orientálny oblek prišiel často do nebárs „complaisantivného“ položenia. Vôbec náš vozoň bol nimi tak preplnený, že len rýchlosť pohybu dávala znať, že nie sme v synagoge. Stanica Chyby bola naša nádeja na osvobodenie; no marná, lebo na miesto preriedenia, pribudlo jich s rozličnými batoškami ešte asi pol tucta s kartami zväčša do Pruchna znejúcimi. To je rozkoš! Po pachu súdiac myslel by si, že si v pivnici cesnakom a cibulou preplnenej, a po sluchu, že pri slavnosti korybantov.

V Pruchne preriedili sa skutočne kus, a aspon v našom „coupé“ zostali sme s mojim priateľom len sami dvaja. Na stanici Seiberdorfskej dostali sme síce spoločnosť, ale nie viac Palestíncov, lež Turčanov. Boli to piati veselí olejkári, ktorí usmiati a veselí vracali sa bezpochyby s naplnenými vreckami z Jekaterinogradu. Jich nepretržený spev ohlušil dosavadne núdny rozhovor „Jeruzalemčikov“, až hvízgot rušňa oznámil, že sme v Petrovici. Naši „Jekaterinogradci“ boli dôverní a následok bol ten, že poznajúc i nás po reči, otvorili zátkačky a pustili do kolobehu „verešdúr pokoja“, naplnený varšavskou „konuszovkou.“ V Petrovici zmenil sa náš dosiaľ „panheberský“ vozoň na „panslávsky“ a zostal takým, až do Bohumína. Poľsko, Morava, Sliezsko, Česko, Slovenko, Rusko, ba ano

ešte i chrabrá Čierna Hora, bola svojim vyslancom, (ktorý, jako tvrdil, šiel z ruskej služby a síce zo Pskova do radov Garibaldovských vo Francii proti „Pikelhaubnerom“), na tomto panslávskom lokomobílnom kongresse zastúpená. Turčania a Černohorec nôtli ustavične a nepopustili ruské piesne, až žiarlivé Česko podporené harmonikou jedného Prerovčana dostalo prevahu a podržalo ju až do Bohumína.

Kraj je pekný a úrodnia rovina trvá až po Bohumín.

Bohumín je uzlom troch železničných čiar: Ferdinandovej, hornosliezskej do Vratislavy vedúcej a košicko-bohumínskej. Samé mestečko leží asi trištvrte hodiny od pekných a rozsiahlych stavísk stanice, na brehu ešte tu nezplavnej Odry, do ktorého mestečka pre obzretie pôvabnosti kraja a pilnosťou sliezskeho roľníka na stupeň krásy a bohatej úrodnosti doneseného pola vyplatí sa preísť, zvlášte cez krásny les od stanice vedúcim chodníčkom. Utešené nádražie, ktorého jednu polovicu árenduje železnica Sliezska, je majetkom Ferdinandovej dráhy, oproti ale na druhej strane vkusné stavisko košicko-bohumínskeho nádražia. V prvom nádraží nachádza sa colní úrad a v novšom čase veľikému závratníctvu, pochodiacemu zo zmieňania peňazí koniec robiača úradnia smenkáreň. V páde potreby možno na stanici dostať lacnejšie i pohodlnejšie ubytovanie a posteľ, lež v meste. Cena bytu na jednu noc obnáša 60—75 kr., alebo pol druhej marky. V čakálnach obyčajne vídať veľikú rôznosť v nošive i počutí reči na často smieňajúce sa vlaky čakajúcich cestovateľov. Komu záleží posúdiť držanie sa železničných sprievodníkov oproti cestovateľom, ten nech neobmešká pozorovať uhorských a rakúskych, zvlášte ale

pruských; poslední sú samá zdvorilosť, úslužnosť; tvár jich je veselá, ktorá sa neznámeho zplašene sem tam sa ohliadajúceho sama vlúdne opýta: „Welche Route wird gefällig?“ V šatách pozorovať čistotu, úhľadnosť. Prví, ktorým držanie sa i odev, totiž oná nevkusná kabaňa, dala obyčajné meno „ungarische Bären“ sú samá neslušná pohrdavosť, nadutosť, pochodiaca alebo z nevedlanosti alebo z povedomia, že tu on je pánom. Páni tito otázku cestovateľa alebo pyšne ignorujú, alebo ho okriknú; vôbec sú to ľudia naproti sebe vyšším nešetní, nezdvorilí, naproti sebe rovným nevrli, naproti sebe nižším ale úplne — suroví, ktorí ani držaním, ani odevom neurobia na človeka dojem civilizovanej krajiny.

Od Bohumína krája železničná dráha temer na samej pruskej hranici rozsiahlu, stromami posiatu rovinu. Celý sliezsky a moravský kraj nesie na sebe znak pilnej a priemyselnej ruky. Pri stanici Schönbrunn vrazí rušeň do tichej peknej, úzkej dolinky odranskej. Samá rieka ligoce sa na ľavej ruke pomedzi husté stromy a kroviny. Za ňou vídať zelené rozľahlé lúčiny, pretrhnuté tu i tu lesnatými pahrbkami, ktorých ďaleký obrub tvoria malé Karpaty. Kraj je to, ktorý urobí na človeka dojem pekného panorámu. Kam dial tým viac je kraj ten vrškovatejší a tu začínajú sa hlboké mohutné železničné záseky, početné mosty a priemostiny, až vyjde sa u Beloveže (Weisskirchen) na vrchol hydrografického polohenia a spolu i na čiaru rozhrania hydratickej oblasti medzi Baltom a Čiernym Morom, ktoré tvorí spolu i prirodzenú hranicu medzi Moravou a Rakúsko-Sliezskom.

Lipník je síce malé, ale úhľadné a priemyselné mestečko s mnohými dielňami, prastarými strážnicami a múrami, ktoré nosia až do dnes znaky husítskej „bloquady.“ Na ľavo vypínajú sa mohutné a smelé bašty Dietrichsteinového hradu Helfensteinu; za týmto vojde sa do úrodnej a krásnej dolinky Bečvy, kde hate, hrádze, mosty, prieseky, priemostiny, jasky zamieňajú sa v každom okamžení. Celou dolinou vedie dráha po vysokom ústraní pohoria a oko cestovateľa má voľný, krásny

výhľad zvlášte na obrub Malých Karpatov, až zijdúc na lúky a ovocnými stromami krásne vysadené role pominúc na ľavej ruke ležiaci krásny zámok grófa Potockého, uteká vlak ku Prerovu.

Prerov patrí medzi najstaršie mestá Moravy, pamätný zvlášte tým, že, jako sa zdá, prvé literne umenie dosiahol tu svetoznámy paedagog Komenský, pre nás ale v novšej dobe pre jeho gymnasium a seminár, ktoré stalo sa pre slovenskú, z vlastnieho vyhnanú, mládež asyloom; ale nie len preto, lež vôbec, pre všestrannú, temer úplnú a dostatočnú sriadenosť, ktorou vyniká a všetky uhorské ďaleko za sebou necháva, je toto gymnasium k vreľému odporúčaniu! „Svůj k svému!“

Tu presadne sa na železnicu Olomuc-Pardubickú. Na peknom a veľkom nádraží býva pri tejto príležitosti veľký nával cestovateľov, preto zvláštnu pozornosť treba dať, aby vzdor všetkemu dobrému sriadeniu nezostal človek tu sedieť, alebo práve nemusel odcestovať, kam nechcel. Nával ľudstva i vlakov zapríčiňuje zvlášte živá transena Ferdinandovej železnice, kde na dvojnásobných kolajnicach sriedajú sa vlaky rozličného druhu. Dráha železničná vedie po ľavom brehu Moravy severozápadne ku stanici Brodek. Za touto reže rozľahlú rovinu Hany, rodište to rečou i nosivom od Moravanov sa líšiacich Hanákov.

Olomuc, druhé hlavné mesto okolia a okresu moravského má s jeho päť predmestami a garnizonom 13.000 obyvateľov a leží asi pol hodiny od nádherného železničného nádražia. Jeho tvrdze sú jedny z najpevnejších rakúskych pevností, ktoré hrajú nie poslednú zástoju v dejopise rakúskych vojen a zastavily neraz pochod nepriateľskej moci. Dávnoveké pruské, švédske i poľské vojská znaly by opísať tvrdosť hrádz, a neústupnosť rakúskych posádok v nich. Okolie olomucké posiate je hrobami tridsať a sedemročnej vojny. Vlnenie opätovných r. 1619 povstanie v Čechách a na Morave zachytilo i Olomuc. Roku 1641 blížili sa k jeho múrom vífzstvami opojené rady Banerové, s ktorými po jeho smrti smelý Torstensohn r. 1642 zaujal Olomuc a majúč túto pevnú zálohu vo svojich

rukách, dvaráz pred Viedňou sa táborom položil. Vrangel a Turenne, keď Maximilian, aby cisárovi Ferdinandovi III. pomohol, pred tým separátne prímerie so Švédanmi urobené zlomil, zpusťovali i Olomuc a vojanskej pustošiacej presile padla v obeť i slavná slavianská olomucká knihovňa, ktorej drahocennejšie poklady preložené boli síce do Štralsundu, no tu v rozličných prevratoch bez stopy zmizly. Len vo Vestfálskom prímerí musel Vrangel vydať i zajatú Olomuc a vojská svoje odtiaľ vypratať. Roku 1741 dobyli mesto Prusi, ale už v apríli nasledovného roku museli sa z neho vyklúdiť, ale roku 1758 zase oblahli a za 7 týždňov darmo dobývali. Veliteľ Marschall a mešťanstvo bránilo mesto srdnate a odrážalo šťastne, keď i s veľikou napanutosťou, časté útoky pruského vojska, až odmenil jich víťazný Daun. Túto nezlomnú a až do krajnosti dokázanú, s obetovavosťou majetku i života spojenú vernosť mešťanstva naproti trónu, odmenila Maria Theresia tým, že mestský herb bobkovým vencem a vlastnoručným podpisom svojho mena ozdobil, radníc pánov do šľachtického stavu povýšila, mnoho mešťanov pamätníkami a reťazami obdarila, utrpenú ale škoda všetkým bohate nahradila. Krvavé vojny národov oproti Napoleonovi postriekaly krvou i hradby Olomucké, a jich hradby staly sa r. 1794 štátnym väzením náčelníka Feuillantov, alebo konštitutielnej stránky, Lafayettea. Víchor revolúcie, ktorý roku 1848 zachvátil Evropu, zatrasol i Olomucou, a 2. dec. tohože roku bolo mesto svedkom zreknutia sa cisára Ferdinanda Dobrotivého prestolu, ku prospechu svojho synovca, slávne až do dnes panujúceho nášeho zemepána Františka Jozefa I. Roku 1850 dňa 28. a 29. nov. stály tu konferencie medzi pruským a rakúskym ministrom Manteufflom a Schwarzenbergom a ruským pri rak. dvore poslancom grf. Meyendorffom, ktoré mali za následok pamätnú a významnú Olomuckú punktáciu. Roku 1866 navštívili Prusi na svojom víťaznom postupe k Viedni i Olomuc, no marit čas s dobývaním nedržali za cieľprimerané.

Samé mesto s čistými ulicami a vkusnými domami stavané je na ostrove rieky

Moravy, ktorá sa skrze úpusty, do priekop, mesto viacrás otáčajúcich, napustí a tak rozvodníť dá. Pevnostné vedetty posádky a forse sú vókol mesta od priekop asi štvrt hodiny vzdialené, v zemi stavané a násypami bránené. Hlavnie námestie okrášlené je 114' vysokou štátuou Sv. Trojice, ktorá sa drží za najkrajší a za najvydarenejší kus umeleckej ruky v celej monarchii a dva vodometry od Jur. Rafaela Donnera.

Pamätihodnejšie staviská sú: dóm, arcibiskupské kathedrále, stará smelá to gothického slohu stavba. V chráme tomto zavraždený bol r. 1306 kráľ Venceslav III. a jeho pozostatky spočívajú tu v drahom sargophagu. Chrám Sv. Mórica dostavený r. 1412 je pamätný v celej države jediným organom, ktorý záleží zo 48 registrov a 2332 píšťal. Byt arcibiskupa a kapitulský okrašluje mesto niektorými málo povážnymi umeleckými sbierkami. Radní dom je stavisko utešené, jehož vyvedenie padá pred Venceslava III., s 246' vysokou väžou a umeleckým do roku 1574 padajúcim, na spôsob Lübeckského shotoveným, strojom hodín. Zbrojáreň je pre navštevovateľov nedostupná. Universita r. 1581 založená, 1778 vyzdvihnutá a 1827 zase obnovená, máva priemerne 450 poslucháčov. Na miesto starej pamätnej, Vranglom zničenej knihovne, založená je nová, na rukopisy síce veľmi chudobná, no dobre sriadená 50.000 sväzkov čítajúca; nachádza sa pri nej i prírodopisné a obzvláste prírodopisné museum; všetky sú majetkom university. Krom týchto budov sú úhladnosťou svojou nad iné vynikajúce: budova gymnasiálna, arcibiskupský seminár, akademia, škola vojanská, normálka, divadlo, všeobecná nemocnica, blázinec, všeobecný sirotinec a vdovský ústav. Mesto urobí na človeka príjemný dojem; no chudoba na verejné bavidlá, stromorady citedlná, ponevác ešte i súkromné zahrady na 1000° od pevnosti vzdialené byť musia. Asi štvrt hodiny od Olomuce leží na peknom brehu r. 1074 založený a r. 1846 obnovený kláštor Praemonstratov, pod menom Hradiš, odkiaľ je malebný výhľad na mesto i celé okolie.

Olomuc bola za dávna sídlom biskupie, ktorej prvými administrátormi boli sv. Cyrill

a Method. Roku 1588 daná jej bola hodnosť v tom ale roku preložená bola ona do Brna, ríšskeho kniežatstva a r. 1777 povýšená bola čím mesto nesmierne mnoho na politickej na arcibiskupstvo. Až do roku 1640 bola vážnosti utratilo.
Olomuc sídlom krajinskej moravskej vlády,

Ján Bielecký.

Poľská národná povesť.

Od Slovackeho.

(Dokončenie).

IV.

P o m s t a.

Hlukom i vreskom zahrmely steny.
Radost radostou ale nevyzerá;
Počut smiech! — ale — smiech ten vynútený
Na bládych lícach, nikdy neumiera.
Smiech ten sa jasá jako kvety z plátna,
Ktorými blýska hlava všelijaká.
Jich postat' večne a večne jednáka,
Večne bez citu, pekná, preca špatná;
Nikdy nežily a v neba blankyte
Sa nerozvíjúc — nikdy neuvädnu.
Kto žeby zniesol takých kvetov žitie,
Bárs i na jednu len chvíľočku marnú?
Pán Brezan smutný dumavý i nemý
Z hlukuplného vyšiel vonká bálu,
Sadol do chyže, v ktorej mramor temný
I vodometry vychládzaly sálu.
Okien gothických sloh smelý, foremný;
Cez okná mesiac plným bleskom padá,
Tisne jasminu vetva sa spletená;
Vôkol stien stoly z mramorokameňa,
Z rámov zlátených nejedna tvár bladá,
Ktovej vekami ztemneli kolory,
Prapredkov hladí, smutná, nerušiac.
Starosta chodil — krok nepevný, skorý —
Za nim sa tiene kládly od mesiaca;
A keď do neba namieril očami,
Hryzota triasla bládymi lícami.
Po komnatách sa nový vresk rozvláca;
Starosta zbehne do sálu besedy,
Zavolá páža, roztržitý bládý.
— „Pážu mój, pážu, čo tie masky značia,
Čo polovicu zastaly komnaty?
Čelá zakryté i tatárske šaty...“
— „To neznamená, pane mój, tak veľa,
Len šlachta stojí v tom rade velikom.“

— „Nie sú to, pážu, nie sú to priatelia!
Šlachta by razom vpadla s hlukom, krikom,
Zaraz by plné obsadla sklenice!
A oú mlčia — kryjú tajomnice...
Bočnými, pážu, von dvermi vybehni,
Nech rýchlo vrátny... lež, čo to? — ó, Bože!
Hradná mi väža i zámok v plameni!
O zrada! zrada! kto mi dopomôže?
Meč mój sem! — rušaj, pážu mladorodý!“
Neskoro... Pohan pretína si dráhy,
Letí cez veľké mramorové schody;
Trupami, sálu zavaloval prahy,
Ohne požiarov osvetlili hody!
Lež, kto roznieca oheň medzi vrahy?
Kto podpaluje velením do boja?
Kto je jich vodcom? bašom? atamanom?
Dáky mládenec, tatárskeho kroja,
Čelo zlátistým priclónil turbanom,
A vieru zlatým mesiacom naznačil.
Letí na čele, no mečom nezvíja,
Nikoho dosiaľ uderiť neráčil,
Meč jeho v pošve — on zrakom zabíja.
Vrazil do sálu a v zápätí za nim
Víchor zašumel po stenách zámkových,
Svetlá zachvely, zhasly a len tmavým
Bleskom knôt mihal v lomp alabastrových
Skrytý oblukách. Jako blesku žiara
Vrazil a vchod svoj, strážou zabezpieča —
Pán Brezan s mečom stál v oči Tatára.
V rukách Tatára blyso ostrie meča;
Lež hlad! — ó hrôza! — to meč dobre známy!
Nad emajlijou tahom lazúrovým
Obraz je Panny Svätej malovaný.
I obraz križa — a po nize neho
Herb, mesiacika polkruh srieborného,
Hviezda a nad ňou, helm s perom pštrosovým. —
Zablyskly šabiel obrazy svätené —
Starosta padol na mramor studený.“

Tatár sa škerdil — smiechom zobudené
Zavznelo echo — bol to výkrik ženy.

Bola to maska neznáma nikomu,
Ktorú brillantov hromada pokrýva.
Smiech ten počula i sľaby od hromu
Zachvela — zkríkla — i padla neživá. —
Tatár priskočil, padol na kolená,
Tíši ju, spony ztíesnené rozryva —
Tvár jeho bola úžasná, šialená —
Vzal ju i niesol cez kleňby chodbové.
Ona zmŕtvená v náručí ležala,
Z hlavy jej vence, odpadly ružové,
Vlas sa rozovial, vôňa sa rozliala,
Rozvianý zplával ku stopám Tatára.
I strašno-bladé boly devy líca. — —

Budí sa. — Kde je? — Zámková káplica!
Pred nou postava, strašlivá sta mára.
Káplica bola strašnou jej i temnou
A desná luny lúč na múr letela.
„Tys' to, môj lúby? — Ty tuná si so mnou?
Netráp ma, odstriáň ten závoj perlový,
Nech pozrem na tvár — ťahy tvojho čela!“
I znal Bielecký turbán mušlinový —
Anna pozrela — i padla omdlená.
Znovu sa žitia ukázaly znaky,
Znovu po ťažkej chvíli prebudená
Povie: „Lúby ty strašný, bladá taký!“
„Ha, bladá!“ s divým pretrhne ju smiechom;
„Veď zrádzam!“ — ticho — lež ostatnie slová
Trirazy hlasným zachvely sa echom.
I nastúpila zas' tichosť hrobová.
Bielecky rečie: „Tak! — tvár moja bladá!
S inakšou som ťa v čas šťastlivý vítal —
Zrádzam! — a ktože pri zrade rozkvital?
Na čele mojom napísané: zrada!
Kraj celý v krvi! — kraj ten zradený je!
Pozri na okien tých sklomalovidlá,
Keď blysne slnko anjel ten rozvíje
Ružové líca i sriebřisté krydla;
Ale keď mesiac prebija oblokom,
Celý ten obraz jako vidmy larva
Temnejším hladí, i nepevným okom,
Smutnú má postaf, obomreté barvy!
Iní sú ludia, keď šťastím snívajú,
Iní, keď ťahy tvár jich rubínove
Osvieti lampa bólu! — tu bývajú
Veselsie od nich cipresy hrobové. —
O lúba moja, načo tie rozpravy?
Lúba, poď so mnou viesť život túlače!

Poď za vyhnancom potupenej hlavy!
Na tvojom lone dožijem šedinu,
Šediny bólu, zrady i opače!
„Môj otec —!“ „Otec? — Otec ťa preklaje!
Lakáš sa toho? — Preklaje! — čo značí
Kliatba otcova, bratov, či rodiny?
Poď v kraj ďaleký, tam len samé raje
Najdeš, i lúky — tam krásne, veselo —
V ludoch rodinu, priateľstvo najdeme —
Jest všetko! Lúba, čo by tam chýbalo?
Tam — tam jest všetko — všetko krom --
tej zeme!“

V.

Dedinský kostol.

Kostol nevelký — zpráchnivelé steny
Opierajú sa na stlpné podpory.
Lúčami slnka blyštal krov blašený:
A slnko hladiac cez okná chvejúce
Rozličné na nich tvorilo kolory.
Pri chráme rastú tri brezy plačúce,
Križ objímajúc svojimi štítami.
Žobráka v dverách prosby znejú slová.
Okolo cmíter, posiaty kvetami,
Tiché mohyly v prosried hrobitova.
Zavznely zvuky zvonov neveselé —
Umikly — ľudstvo hrnie sa cez pole;
Bol deň nábožný, deň svätej nedele. —
Pluh odpočívá, zelenia sa role.
Dievčatá oltár zkrášlily kvetami.
Mládež spievala, do spevu hotová;
Vyšiel kňaz s omšou zchýlený letami,
Niknúca pieseň, volným tíši tokom —
Umikne — a len kňaza počut slová,
I list breziny zašumie oblokom.
Niekedy zvonca hlas kostolom beží,
Niekedy starec kňazovi odvetí,
Čavkajú vrabce a pod štítom väží
Sučne jašterka, do diery zaletí.
Omša skonaná. — V tom cez nízke prahy,
Dvaja pcestní vnišli do kostola.
Jedon z nich tvárov bozkával podlahy,
Druhého priama, postaf sa nezohla,
Keď sa náhodou, plášť odkryl, stroj drahý
Blyskol zpod plášťa — no tvár smutná bola.
Do stolíc nešli. Či sadnúť sa báli?
Oba pokorne pri prahu zastali. —
Kňaz omšu zkončil, šat bohatý zložil,
Reč započína pomazanou vpravou:

„O, bratia! deti! čoho som sa dožil,
 Ja starým vekom s pobielenou hlavou!
 O, ja, čo tíšil rany vášho bóla,
 Dneská žiaľ nesiem v Božom ku vám slove.
 Tuná sedával — dnes stolica pustá —
 Náš pán Bielecký, pán toho okolia.
 Vlast, vieru zradil! — Náš primáš v Krakove
 Prekľial ho, kliatbu hlásia moje ústa. —
 Raz ho ostatní bez kliatby zpomínam.
 Modlite s' a ja budem sa tiež s vami . . . !
 A teraz, bratia, — deti — ja preklínam!“ —
 Zachvel sa starec i rozliat slzami.
 Zavznelo: „amen“ staručkej osoby —
 „Amen!“ Iud rečie s výrazom nežvým,
 Slovo dokončí so vzdychom tesklivým,
 Staby deň súdu otvoril bol hroby.

Sotva na „amen“ zašumelo lkanie,
 Sotva sa boľné vzdychy dokonaly,
 Pri prahu šramot i zmätok sa stane. —
 Jedon z pocestných, čo u prahu stáli,
 Zachvel sa — padol — bez citu na skaly. —
 Druhý sa trasie — tvár bladá — strašlivá —
 Klakne, povráva, k prvému pomali,
 I pečlivo mu tvár jeho zakrýva.

Kňaz od oltára k pomoci zaberá.
 Na blízky emiter pocestný neseny,
 I tam na chladnom mohyly kameni,
 Zložia mrtvého v sried kvetov emitera. —
 Tieňom ho blízke krylo božodrievá,
 Tieňom ho hroby kvitnúce pokryly,
 Vietor ho chladil, čo hrobom povieva;
 S pomocou pastier ponáhla pečlivý. —
 Pozrel — zachvel sa — staby blesky hromov —
 Mŕtvej ho tváry tahty zarazily,
 Zkrične: „Vykliaty! — bratia podme domov!“
 Tlum sa odstránil cirkve lútosťivý,
 I kňaz za starcov vyhodil hromadou,
 I v bráne tvárou popokrúcal bladou,
 I riekol vážne: „Bôh je milostivý!
 A lútosť jeho nevyčerpateľná
 Nebo, zem, plní, vládne obmoriami —!“

Jedon z pocestných spal medzi hrobami,
 Z druhého pri ňom šata zpadla čierná,
 I tvár odkryla. — Bože! to devica,
 To Anna! — ústa nehovorila slova —
 Či chybí žitie? — bo suchá zrenica, —
 Tvár zmeravená jako mramorová,
 A v očiach oheň horúčky sa páli.

Na čele ešte zvädlé kvety mala.
 I brillantami šata jej blýskala.
 Vo vlasoch jasné prepasky z koralí. —
 „O, môj najmilší!“ riekla, „o, môj drahý!
 Tu sme len sami — už sme tu len sami!
 Tys' na mohyle, usnul, a v tie prahy,
 Umrľci chodia i spia pod hrobami.
 Tu mlčíš lubý? — prehovor slzami!“
 Pozrela i zvuk vydala výkriku,
 I obložila mrtvolu kvetami.
 „Nesmieš spočívať pri krížnom chodníku,
 V svätenej zemi, budeš pochovaný!“
 Riekla. — Kríž jedon vytrhla z mohyly,
 I kope hrobčok v sried sviežej dŕniny;
 Lež, čoraz slabnú, čoraz mdeľujú sily,
 I ticho, smutne, plynuly hodiny. —
 Západ pozlátil slnka blesk iskravý,
 Brezy po hrobch dlhé kládly tieň;
 Žiaľne súmraku nastalo šumenie,
 Šušťaly suché po mohylách trávy. —
 Kam dial to viacej temnejú nebesá,
 I mesiac plný, cez brezín opony
 V rôzne podoby v hmlách hustých láme sa,
 Posriebil líca — a nočné záclony,
 Zakryly kostol i hroby emitera

Tma. — Z prs Anniných v prosried tichej
 noci

Do dvier kostola vzdychanie vyviera. —
 Nešťastná Božskej prosila pomoci!
 Možno ju vidieť pri blesku mesiaca,
 Sta v šerobielej hmle obrazov zdanie
 Klope na vráta — čoraz slabšie dlanou
 Smutné sa echo od hrobch navracia,
 I vše, vše slabšie donáša klopanie;
 I slabé nikne v obzore ztemnenom,
 Sta prosby v Bohu, jako spev ďaleký — —
 Devica mladá, na prahu kameňnom
 Usnula — možno, usnula — na veky —!
 Ticho. — Piesenko ztíš i tvoje tóny,
 Neruš tichosť vo večernej hodine;
 Celého sveta, keď sa odhlas splynie,
 Tvorí tie tíše večera vábivé;
 Lež, myseľ v hĺbke zadumaná slyší,
 Jak niekdy z dialky znejú hrobne zvonky,
 Kriky zúfania, i vrava veselá,
 I plač bofasti — i smiechy bláznivé,
 I všetko možno rozoznať v tej tíši:
 Sluchom anjela i myslou — anjela! —

František Zach.

(Vyobrazenie na strane 209).

Veď bodrý srbský národ chystať sa počal ku boju so sverepým Turčinom, aby zpod jeho krvavého jarma vysvobodil bratov svojich v Bosne a Hercegovine, pripomínal sa často muž, ktorého podobizeň na záhlaví čísla tohto podávame. Muž tento po dlhých a ťažkých prácach vydobyl si meno, ktoré každý Srbliin s úctivosťou spomína. Je to general Zach.

František Zach narodil sa v Olomuci na sesterskej Morave dňa 1. mája 1807, študoval v Brne a vo Viedni, kde od r. 1824—1828 práva absolvoval. Do r. 1832 pracoval čo auskultant pri brnenskom magistráte, pozdejšie vo Znojme. Poľská revolúcia prerušila úradnícku činnosť jeho, i chcel bojovať za svobodu Poliakov. Dostal sa šťastne do Krakova, ale revolúcia bola už zkončená. Ponevác nemal príležitosť súčastniť sa činne v boji, nechcel sa pripojiť ku emigrácii i vrátil sa na Moravu. Tu sa dozvedel hneď, že má byť ku vojsku odvedený, čo mu nebolo veľmi milé, i ušiel do Francie. Tam zaoberal sa najviac študiami vojanskými. Roku 1845 odplavil sa do Carihradu a ztade dostal sa do Belehradu. Roku 1848 bol v Prahe z najčinnejších údov schôdzky slovanskej. Z Prahy odcestoval do Horvátska a ztade prišiel s Bludekom na Slovensko. Jakú činnosť tu vyvinul v búrlivých tých časoch, známo je povšedne. Navrátiac sa do Belehradu, sriadil tu dľa žiadosti kňaza Alexandra vojanskú akademiú, ktorej riaditeľom sa stal, obdržiac i hodnosť stotníka v srbskom vojsku. Zach prednášal na prvom tomto srbskom vojanskom ústave vojanský zemepis a statistiku, v druhom oddelení dejiny válečného umenia, pozdejšie prednášal taktiku. V jaseňi roku 1858 doprevádzal konsula Hahna až do Solunu. Jeho kartografické nákresy dobre upotrebil nemecký kartograf Kiepert, no odmenil sa mu za ten výborný material skutočne po nemecky. Nektóri ministri a senátori nespokojní boli zrazu s vládou kňaza Alexandra Karadjordjevića. Kňaz donútený bol svoláť skupštinu,

ktorá sa dňa 30. nov. r. 1858 v Belehrade sišla a kňaza k odstúpeniu vyzvala. Keď kňaz Alexander v noci do pevnosti ku Turkom ušiel, ku ktorému nerozvážnemu kroku ho jedine minister Garašanin nahovoril, vyhlásila ho skupština za trónu pozbaveného. Zach vracajúc sa zo Solunu do Srbska, nemal ani najmenšieho tušenia o tom, čo sa mu pripravuje. Vo svojom 33. zasedaní dňa 12. januára 1859 uzavrela národnia skupština: „Národnia skupština verný ohlas utrpenia a túžob národa, vidí v nektorých úradníkoch krvolačných ničomníkov, ktorí pri premenách kňazov a vlád svoje nekalé povahy nemenili. Takými sú v prvom rade Atanasije Nikolić, Jakov Živanović, Timotije Knežević a Franjo Zach. Za skutky týchto ľudí národ sa haňbí, a preto i skupština žiada, aby sa menované štyri osoby hneď zo zeme vystaňovali a prístup do našej čistej a nevinnnej zeme nech jim je navždy zakázaný.“ Zach stal sa taktó obefou osobnej zášti nektorého srbského veľikáša. Národ nevedel o tom všetkom ničoho a nemal ani najmenšej príčiny na Zacha sa sťažovať.

Zach opustil Srbsko a žil najprv v Brne, zktade svojim nepriateľom okorenené pravdy do očí metal. Nástupcom Zachovým v akademii stal sa Ranko Alimpić. Po krátkom experimentovaní zbadala srbská vláda, že jestli má akademia vyhoveť účelu, pre ktorý založená bola, nádobno je, aby Zach bol jej riaditeľom. I vyzývaný bol Zach novinami, aby sa vrátil do Srbska. Pohanenie, ktoré Zach nevinne pretrpel, nedovolovalo mu z počiatku, aby ponúkané mu miesto riaditeľa v akademii prijal; no povedomie, že srbský národ bez dôstojníkov dôkladne vzdelaných svoju missiu na východe nikdy uskutočniť nebude môcť — a pravý patriotismus premohly konečne nechť Zachovu, že sa zase stal riaditeľom školy, ktorú bol založil. I vyňmenovaný bol za majóra.

Keď r. 1862 baša turecký z pevnosti mesto Belehrad bombardovať začal, naliehal Zach, aby sa toto k započatiu boja s Turkom

náležite vykoristilo. I dal v opustenej tureckej časti mesta, ktorá sa pri samej pevnosti nachádzala, stavať vatreny i robiť prípravy k dobovaniu pevnosti. A iste by nestránila Európy východnia otázka, keby bol Zach svojim náhľadom pôdu vydobyť bol mohol naproti Mondenovi, Francúzovi a tehdašiemu srbskému ministrovi vojanstva. To nahliadol i sám kňaz Michal, avšak pozde; i vymenoval Zacha za podplukovníka, ktorý r. 1864 stal sa i riaditeľom delostrelectva v Kragujevací.

Vojanská akademia nemohla dlho udržať sa bez Zacha. A preto povolaný bol Zach r. 1868 zase za riaditeľa akademia do Belehradu. R. 1869 povýšený bol za plukovníka delostrelectva a tak dosiahol najvyšší stupeň vojanskej hodnosti v srbskom kniežatstve. Smele môžeme tvrdiť, že niet mnoho tých, ktorí by lepšie znali tureckú zem a turecké záležitosti vôbec; čo do znalosti strategickej kniežatstva srbského nemá sebe rovného; ved

mal príležitosť po toľko rokov, vždy v prázdninách, s chovanci vojanskej akademia Srbsko krížom precestovať.

Zach je členom srbskej učenej spoločnosti, predsedom oddielu prírodo-vedeckého a matematického tejže spoločnosti. Dôkladné a všestranné vojenské vedomosti, spojené s niekaždodennou vzdelanosťou a opravdivou diplomatickou bystrozrakosťou, robia Zacha vojakom v pravom smysle slova. Chovanci akademia ho zbožňujú a ctia čo otca; všetko mladšie dôstojníctvo srbské nadobudlo vzdelania svojho pod jeho dozorstvom.

Na začiatku terajšej vojny vtrhol general Zach čo veliteľ armády Ibarskej na juh-západe víťazne na územie turecké; ranený na nohe musel vzdať sa veliteľstva. Prajeme zo srdca boдрému junákovi tomuto, by čo skôr vyzdravel a čo skôr začul hlas trúby, ktorá národu srbského slavné víťazstvo nad votrelými Asiatmi svetom hlásať bude!

Obrázky z Primoria: Rybár a fahún.

(Vyobrazenie na strane 220—221.)

Prekrásne južné podnebie zdá sa skutočne stvoreno byť pre ľud bezstarostný — pre ľud, žijúci „z ruky do úst,“ jak hovoria u nás. A nielen ľudia, ale i zvieratá vynikajú tu zvláštnou ľahostajnosťou k útrapám pozemského života. Hľadte, stojí tu osel sám a sám. Pán jeho bol si odišiel, oprel bič o krk ušatého filozofa súc presvedčený, že tento nepohne sa z miesta, keďby trebas do súdneho dňa čakať musel. Ani hlad nim nepohne — len asnaď keby objavila sa na blízku nejaká kamarádka, tu zabudne v okamžení na všetku filozofiu, zrúti bič, a z lenivého pred tým oslika stane sa čiperaný seladon.

Ale ani pán jeho, statný to rybár, nenie o mnoho lepším. Lenivo opiera sa o roh, pri ktorom má na zemi svoj tovar vyložený; keď ale ide nejaká švarná Milica okolo, ihned sa narovná a ľahodnými slovami ponúka ryby ku kúpe. vychvaluje jich dobré mäso, rozpráva, že jich chytal v najväčšej bуре na blízkom adriatickom mori. Z dlhej chvíle zanôti si niekedy dáku dalmatinskú pieseň.

Fr. Zvěřina nakreslil nám tu opravdivú idyllu z juhoslovanského života, s jakou sa na Primorí dalmatskom každý deň sretnúť môžeme.

Listáreň redakcie a administrácie.

P. M. B. v Bp. Dieky. Pracujte len ďalej. — P. F. K. v K. Povesti vaše prejmajú z „O.“ i české časopisy. Prečo nepíšete viac? — Vajanský. Sľúbené práce čakám. — P. S. B. v H. Báseňay prišli, čo bude možno, uverejním. P. Laskom. Či ste zamrzli v tom Trenčansku? — P. J. A. Kov. Báseňka vyjde.

A viac nič? — X. J. Kráľove básne chystám k vydaniu; dáta k životopisu jeho zbieram; podobizne neostalo po ňom. — P. Nezab. Zabúdajte na „Orla!“ — P. J. J. v P. Napiš svoje rozpomienky, bude sa to dobre čítať. I básne budú mi milé. Na zdar!

Predpláca sa u redakcie a administrácie v Detve (Zólyom megye):

Coloročne 4 zl., poloročne 2 zl. r. č. Študujúca a remeselnícka mládež, i chudobní učítelia obdržia „Orla,“ za 2 zl. r. č. Roč. II., III., IV., V. a VI. „Orla“ možno dostať po 2 zl. r. č. — „Orol“ vychádza vo 12 sošitoch, 3¹/₂—4 hárkov silných, dňa posledného každého mesiaca na veľkej štvorke.

Majiteľ a vydávateľ Andrej Truchlý-Sytniansky. — Knihtlač.-účasť spolok v T. Sv. Martine.